

Àmbit social i criminològic

Ajuts a la investigació 2015

La reinserció de les persones que finalitzen condemna en règim ordinari

Autors

Aina Ibàñez i Roig

Josep Cid Moliné

Any 2016

**La reinserció de les
persones que finalitzen la
condemna de presó en
règim ordinari**

Aina Ibàñez i Roig

Josep Cid Moliné

Universitat Autònoma de Barcelona

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avis legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 No adaptada de Creative Commons](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.ca) el text complet de la qual es troba disponible a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/deed.ca>

Així doncs, es permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública del material, sempre que se citi l'autoria del material i el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Departament de Justícia) i no se'n faci un ús comercial ni es transformi per generar obra derivada.

Agraïments

Aquesta recerca no s'hagués pogut dur a terme sense la col·laboració de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i Rehabilitació que ens ha facilitat l'accés als professionals en la recerca. En particular, volem fer constar el nostre agraïment al Sr. Miguel Àngel Esteban, Cap del Servei de Rehabilitació, qui ens ha facilitat enormement el treball a l'hora de contactar amb els professionals del sistema penitenciari. Juntament amb ell volem agrair als directors i subdirectors de tractament dels tres centres penitenciaris on s'ha fet la recerca –Centre Penitenciari Quatre Camins, Centre Penitenciari de Dones de Barcelona i Centre Penitenciari de Joves– i a tota la resta de professionals de les institucions que ens han facilitat l'accés als centres i el desenvolupament de les entrevistes. També volem agrair a la Fiscalia i als Jutjats de Vigilància Penitenciària el seu interès en participar a la recerca i, destacar la valuosa ajuda de la Prof. Mª José Rodríguez Puerta i del Sr. Josep Tomàs Salàs i Darrocha per facilitar-nos els contactes.

Lògicament, el nostre major agraïment es refereix a totes i cadascuna de les persones entrevistades, que desitgem que puguin veure reflectida la seva perspectiva de manera fidel en les pàgines que segueixen

Sumari

1. Introducció.....	6
2. Marc teòric. El model de reinserció a Catalunya	8
2.1. Marc legal	8
2.2. Les modalitats de reinserció	10
2.2.1. La transició esglaonada de la presó a la comunitat	10
2.2.2. La finalització de la condemna en règim ordinari	12
2.3. Funcionament del model.....	13
2.3.1. Finalització de la condemna en règim obert.....	14
2.3.2. Taxes de reincidència comparatives	16
2.3.3. Taxes de reinserció comparatives.....	17
2.4. Discussió sobre el model.....	18
2.5. La perspectiva dels professionals.....	22
3. Objectius de la recerca.....	24
4. Metodologia.....	25
4.1. Població i mostra	25
4.2. Tècniques d'obtenció de la informació.....	26
4.3. Anàlisi de la informació	28
5. Resultats	30
5.1. El sistema	31

5.1.1. El Programa Individual de Tractament	31
5.1.2. Encaminat cap a l'exterior	32
5.1.3. Elements pertorbadors	37
5.2. La professió	45
5.2.1. Objectius i funcions	46
5.2.2. Aprenentatges	47
5.2.3. Relacions	48
5.2.4. Dificultats.....	54
5.3. L'intern.....	55
5.3.1. Elements de tractament i de sistema	55
5.3.2. Elements de relació amb els professionals	56
5.3.3. Elements referents a l'intern.....	61
5.4. L'entorn.....	65
5.4.1. Comunitat.....	66
5.4.2. Família	69
6. Conclusions.....	73
7. Propostes de millora.....	78
8. Referències bibliogràfiques	82
9. Annex	86

1. Introducció

La recerca plantejada pretén explorar la problemàtica de les persones que finalitzen la seva condemna de presó sense transició esglaonada a la comunitat, mitjançant el règim obert o la llibertat condicional. En la mesura en què les taxes de reincidència de les persones que acaben la condemna en règim ordinari són molt més elevades que les de les persones que la finalitzen en règim obert o en llibertat condicional, resulta important explorar com aborda el nostre sistema penitenciari la reinserció en aquells casos en què la persona no arriba al règim obert, quines són les vies que es consideren més efectives en aquests casos i quines noves actuacions serien factibles per tractar de millorar les possibilitats de reinserció d'aquestes persones.

La metodologia de la recerca es basa en explorar la realitat atenent a la perspectiva de les persones que tenen com a missió facilitar el procés de reinserció: els tècnics de rehabilitació del sistema penitenciari, els professionals que dissenyen i implementen les polítiques de tractament i reinserció, i les persones d'entitats comunitàries que col·laboren en aquest procés. Hi ha dues raons principals per prendre els actors del procés de reinserció com a forma de conèixer la realitat: són els qui coneixen millor la realitat que tractem d'explorar a causa de la seva experiència i permet avançar solucions factibles a aquesta problemàtica en tant que hauran estat proposades per les persones que les han de dur a la pràctica.

Els investigadors d'aquest projecte de recerca som conscients que la problemàtica que es vol investigar està entre les preocupacions principals de l'administració penitenciària catalana, i que en absolut es tracta d'una realitat que tingui fàcil solució (Cid, Ferrer i Ibàñez, 2014). No obstant, creiem que aquesta recerca, orientada a recollir i sistematitzar la perspectiva del problema per part de les persones que més directament el confronten, pot ajudar a diagnosticar millor aquesta realitat i les seves solucions. Així, creiem que la recerca pot ser d'utilitat per millorar les polítiques de reinserció en atenció a les següents raons:

En primer lloc, busca generar coneixement sobre un àmbit que sembla cabdal per millorar els nivells de reinserció i en què la recerca existent és molt limitada.

En segon lloc, valoritza el coneixement expert de les persones que desenvolupen tasques professionals o de voluntariat en l'àmbit de la reinserció, sent també aquesta una estratègia d'obtenció de coneixement que ha estat poc explorada en el context penitenciari i que creiem que, igual que en altres àmbits, resulta una manera molt adequada d'apropar-se a la realitat. Aquesta valorització s'emmarca en la perspectiva apreciativa, una perspectiva de recerca en matèria de presons que busca conèixer les millors pràctiques que es duen a terme en l'àmbit penitenciari i que possiblement no queden prou destacades (Liebling, Price i Shefer, 2011).

I en tercer lloc, pot plantejar vies per a la solució dels problemes detectats que, en cas de ser considerades factibles pels responsables de les polítiques de reinserció, serien més fàcilment implementades en la mesura en què hauran estat suscidades per les pròpies persones que les haurien de dur a la pràctica.

2. Marc teòric. El model de reinserció a Catalunya

2.1. Marc legal

La Constitució espanyola (CE) estableix en el seu article 25.2 que “les penes privatives de llibertat estaran orientades a la reeducació i reinserció social”. Encara que el Tribunal Constitucional (TC) ha considerat que d’aquest article no en deriven directament drets fonamentals, sí que ha afirmat que els jutges i l’administració penitenciària han de considerar aquest principi en l’aplicació de la normativa penal i penitenciària (veure, entre d’altres STC 2/1987, STC 19/1988, STC 150/1991 i STC 299/2005, entre d’altres).

Si interpretem l’art. 25.2 de la CE en el sentit que la reeducació es refereix a què la persona pugui gaudir de recursos per superar factors que el van portar a delinquir i que la reinserció fa referència a que la persona es reintegri plenament a la vida social –personal, familiar, laboral i comunitària– (Mapelli, 1983; Cid, 1998), llavors trobarem un conjunt d’institucions a la legislació penitenciària que desenvolupen el principi de reeducació –les activitats de tractament en un sentit ampli– i altres que desenvolupen el principi de reinserció –principalment els contactes amb l’exterior, el règim obert i la llibertat condicional.

Les institucions de reeducació i de reinserció apareixen fortament vinculades en la nostra legislació penitenciària. Això és perquè la legislació penitenciària, i la interpretació que n’ha fet el TC, ens diu que les principals institucions adreçades a aconseguir que la persona durant la condemna es vagi progressivament reincorporant a la societat –els permisos, el règim obert i la llibertat condicional– estan subordinades a que la persona avanci en la superació dels seus factors delictius.¹ Com diu l’art. 65.2 de la Llei Orgànica

¹ Veure en particular la STC 167/2003, 29 de setembre, en què la causa de denegació del permís és el fet que la persona s’ha negat a seguir un programa individual de tractament que es dirigia a suplir les deficiències personals que es consideraven relacionades amb la seva activitat delictiva. El TC considera que, en la mesura que la decisió o concessió dels permisos de sortida afecten a la llibertat personal, la motivació de la denegació ha de ser especialment rigorosa i concordant amb els supòsits que la Constitució permet l’afectació del valor superior de la llibertat (FJ 5). El Tribunal conclou que, en aquest cas, la denegació per la negativa de l’intern a participar en el tractament suposa una motivació que compleix amb l’estàndard exigít (FJ 6).

General Penitenciària (LOGP): “La progressió en el tractament depèn de la modificació dels sectors o trets de la personalitat directament relacionats amb l'activitat delictiva; es manifesta en la conducta global de l'intern, i comporta un acreixement de la confiança dipositada en aquest i l'atribució de responsabilitats, cada vegada més importants, que impliquin més llibertat”.

L'art. 65.2 de la LOGP que acabem de citar plasma el principi de progressió, pel qual els règims més oberts –els que més possibiliten la reinserció– van vinculats a que la persona evolucioni positivament en la superació dels factors vinculats a la seva delinqüència. D'acord al mateix principi, si la persona ja des del començament no presenta necessitats de rehabilitació, o per confrontar-les no es requereix un règim d'internament, hauria de poder ser classificada inicialment en règim obert (art. 102.4 RP)².

El model penitenciari previst a la legislació penitenciària queda desenvolupat a Catalunya a partir del Reglament d'Execució Penal, aprovat per la Conselleria de Justícia,³ per les Circulars i Instruccions de la Direcció General de Serveis Penitenciaris⁴ i pel document divulgatiu *El model de rehabilitació a les presons catalanes* (Generalitat de Catalunya, 2011). Pel que fa al procés de reinserció de la persona, a partir de la classificació inicial de l'intern i de la seva progressió, el sistema s'estructura sobre la base del Pla Individual de Tractament (PIT), que ha de tenir tota persona que és classificada, en el qual es procedeixen a determinar les àrees que han de ser abordades en el procés de rehabilitació, diferenciant entre: àrea personal (incloent necessitats d'atenció especialitzada, problemes de salut i d'addiccions); àrea formativa-laboral (necessitats educatives i de formació professional de cara a la inserció laboral); àrea sociofamiliar (necessitats d'integració en el medi familiar i comunitari); i àrea de reparació (necessitats relatives a la reparació a la víctima). L'abordatge de les necessitats detectades en el PIT per part de la persona, juntament amb la seva conducta institucional, és la que ha de ser avaluada en les

² Veure, no obstant, l'art. 36.2 del Codi Penal (CP).

³ Decret 329/2006, de 5 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya

⁴ Disponibles en línia a:

http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/serveis_penitenciaris/instruccions_i_circulars/

classificacions ulteriors a la inicial, determinant la progressió a règims més oberts i, finalment, a la llibertat condicional.

2.2. Les modalitats de reinserció ⁵

2.2.1. La transició esglaonada de la presó a la comunitat

El procés de rehabilitació i reinserció d'una persona condemnada a pena de presó, d'acord al model establert, consta de dues fases: una primera es desenvolupa a presó i una segona a la comunitat. La idea del model és que una vegada ha confrontat les necessitats bàsiques de rehabilitació establertes al seu PIT, i per tant el risc de reincidència s'hagi reduït, la persona pot començar el procés de reinserció a la comunitat en què s'entén que la persona no requereix el medi institucional per afrontar les seves necessitats.⁶ Com s'ha dit abans, si l'avaluació inicial detecta que no existeixen necessitats de rehabilitació que hagin de ser tractades abans d'iniciar el procés de reinserció, la persona podria començar directament el procés de reinserció a partir de la classificació inicial en règim obert.

La fase a la presó es basa en la intervenció sobre les necessitats detectades en el Programa Individual de Tractament (PIT) que es consideren necessàries tractar abans que pugui començar el procés de reinserció. Per exemple, dins l'àrea personal, la persona podria haver de participar en un dels programes especialitzats dirigits a incrementar l'autocontrol, a incrementar les habilitats socials i a confrontar el pensament i actituds antisocials. En aquesta mateixa àrea, si s'ha detectat dependència de l'alcohol o les drogues, s'esperarà que la persona participi dels programes existents per vèncer la dependència (programes de motivació, de reducció de danys o comunitats terapèutiques).

⁵ Aquest epígraf es basa també en 10 entrevistes exploratòries realitzades pels autors entre març i juliol del 2015 a persones amb responsabilitat en tasques de reinserció. Les persones entrevistades són: 2 responsables dels Serveis Socials Penitenciaris; 1 responsable del CIRE; 1 coordinador d'estrangeria de Serveis Penitenciaris; 1 coordinador de Programes Sanitaris a Presons; 3 coordinadors d'ONG que presten serveis de reinserció; 1 coordinador del Programa Reincorpora de La Caixa, 1 professor de dret expert en temes de prestacions per a persones que surten de presó.

⁶ Durant el període previ als permisos el contacte amb el món exterior s'haurà hagut de mantenir a partir de les comunicacions i visites.

Una vegada que la persona hagi realitzat i superat amb èxit els programes de rehabilitació que el seu PIT estableix que han de ser realitzats a presó, hauria d'iniciar-se el procés de reinserció a través dels permisos i dels règims que permeten tenir un contacte amb la comunitat (règim semiobert i règim obert).

Una vegada que la persona arribi al tercer grau, la persona comptarà amb un tècnic de rehabilitació que l'acompanyarà, en el règim obert i en la llibertat condicional, fins arribar a la llibertat definitiva. El rol d'aquesta persona és doble: supervisar que la persona compleix amb el seu PIT durant el període de reinserció i ajudar-lo a superar els obstacles que trobi en aquest procés.

Un punt clau d'aquesta fase és la inserció laboral, si aquesta és una necessitat de la persona. El sistema compta amb una institució, el Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE) que s'encarrega de la formació professional dels interns, del treball penitenciari i de la inserció laboral. Una part d'aquesta tasca s'haurà iniciat en el període de presó –la part de formació–, però la part relativa a la inserció laboral es realitzarà mentre la persona està en règim semiobert (sobre la base de l'art. 100.2 RP) o en règim obert.

Un altre àmbit d'intervenció en el procés de reinserció és l'àrea familiar-comunitària ja que el model busca que la persona disposi d'uns referents externs, familiars o comunitaris, que acompanyin a la persona en el procés de reincorporació a la comunitat. Si bé el vincle amb la família i la comunitat haurà d'haver-se mantingut durant el període que es desenvolupa a la presó previ als permisos a partir de les visites familiars i de les trobades amb institucions comunitàries, també seran rellevants els permisos penitenciaris perquè són els recursos en què, a partir de l'ajuda dels serveis socials penitenciaris, s'estableixen els compromisos d'acompanyament de la persona. En els casos en què la persona no disposi dels vincles familiars que acompanyin el procés de reinserció o que es requereixi una major supervisió de la persona, el procés de reinserció requerirà comptar amb la col·laboració d'institucions del tercer sector que presten serveis d'acompanyament (pisos de reinserció, unitats dependents).

Juntament amb aquests dos àmbits possibles d'intervenció durant el període d'inserció a la comunitat, la persona haurà d'afrontar totes les àrees d'intervenció detectades al seu PIT, com poden ser la relativa a l'àrea personal (per exemple, la continuació del tractament de drogodependències), el manteniment de la conducta reparadora cap la víctima o la continuació de programes de tractament específics a la comunitat.

2.2.2. La finalització de la condemna en règim ordinari

En la mesura en què aquesta és una realitat que el model penitenciari existent no contempla com a ideal, no trobem ni en les disposicions legals –LOGP, RP, Reglament d'Execució Penal de Catalunya, Circulars i Instruccions– ni en el document sobre *El model de rehabilitació a les presons catalanes* (2011) una especificació del procés de preparació de la sortida en llibertat de les persones que finalitzen la condemna en règim ordinari. Les normes existents es limiten a dos supòsits: els relatius a estrangers no comunitaris que estan sotmesos a expedients d'expulsió, respecte dels quals la Circular d'estrangeria 1/2003 planteja que la persona no pugui arribar ni als permisos ni al règim obert en atenció que la persona podria ser expulsada del territori espanyol. D'una altra banda, es preveu la situació d'excarceració en segon grau de persones que presenten un alt risc de reincidència en delictes greus en què es planteja una comunicació a les autoritats policials.⁷

Mes enllà d'aquests dos supòsits, especialment previstos, l'excarceració de persones que finalitzen la seva condemna només es troba regulada en l'art. 74 de la LOGP, d'acord al qual “el Ministeri de Justícia, a través de la Comissió

⁷ Al document *El model de rehabilitació a les presons catalanes* (Generalitat de Catalunya, 2011) s'indica que: “Per tot el que s'ha exposat, i amb els objectius de detectar els interns ingressats a les presons catalanes la llibertat dels quals presenta un risc alt de reincidència delictiva violenta, preparar de forma més intensa la seva sortida en llibertat i optimitzar els recursos i la informació que permetin regular les competències i coordinar les actuacions dels agents implicats, des de l'anterior Secretaria de Serveis Penitenciaris Rehabilitació i Justícia Juvenil es va dissenyar un procediment d'actuació per a l'excarceració d'interns penats que presenten un risc alt o extrem de reincidència violenta delictiva i d'interns sotmesos a mesures de seguretat d'internament per delictes violents. Aquest procediment, iniciat a finals del 2007 amb acord de la Fiscalia Superior de Catalunya, permet informar i coordinar mecanismes per millorar la gestió del risc de reincidència delictiva violenta, a banda de les fiscalies provincials (que són coneixedores de l'excarceració d'aquests interns), amb l'Oficina d'Atenció a la Víctima del Delicte, l'Àrea de Seguretat i Informació de la Direcció General de Serveis Penitenciaris” (p. 103).

d'Assistència Social, [...], ha de prestar als interns, als alliberats condicionals o definitius i als familiars dels uns i dels altres l'assistència social necessària”.

D'acord a les entrevistes exploratòries realitzades, l'alliberament de les persones des del règim ordinari abordarà, en cas necessari, la derivació de la persona a algun recurs que presta acompanyament a les persones alliberades de presó que es troben en situació d'exclusió social. No obstant, els sistemes adreçats a la inserció laboral abans referits (gestionats pel CIRE) focalitzen la seva activitat de formació i d'inserció laboral a les persones que arriben a la llibertat definitiva passant pel règim obert. Possiblement, el principal recurs a la reinserció amb què compten les persones que finalitzen la condemna en segon grau és el subsidi d'excarceració: 426 euros mensuals, de sis mesos de durada i prorrogables fins a divuit. No obstant, cal entendre que d'aquest subsidi n'estan excloses les persones en situació no regularitzada a Espanya.

2.3. Funcionament del model

L'article 1 de la LOGP determina els objectius finals de la intervenció penitenciària: *“Les institucions penitenciàries que regula aquesta Llei tenen com a fi primordial la reeducació i la reinserció social dels sentenciats a penes i mesures penals privatives de llibertat, així com la retenció i custòdia de detinguts, presos i penats. Igualment tenen al seu càrrec una tasca assistencial i d'ajuda per a interns i alliberats”*.⁸

Atenent a les finalitats establertes a l'article 1 de la LOGP a les que ens acabem de referir, considerem que hi ha dues maneres d'avaluar el funcionament del nostre model penitenciari.

En primer lloc, podem preguntar-nos sobre la taxa de persones que, durant el compliment de la condemna, arriben a la reeducació i reinserció social prevista per la legislació. En la mesura en què, com s'ha dit, la reeducació és una condició per la reinserció, llavors podem acollir les taxes de persones que acaben la seva condemna de presó en tercer grau i en llibertat condicional com a indicador de l'èxit del sistema (Cid, 2005; Tébar, 2006; Cid i Tébar, 2010). En

⁸ Èmfasi afegit.

segon lloc, podem valorar el grau en què el sistema penitenciari aconsegueix millorar les taxes de reinserció i reduir la taxa de reincidència de les persones empresonades. Aquesta és una pregunta a la que, com es veurà, en atenció a la informació de la que es disposa, només s'hi pot donar una resposta limitada. Finalment, ens podem preguntar si, més enllà de la reincidència, les persones que passen pels sistemes oberts milloren els seus nivells de reinserció.

2.3.1. Finalització de la condemna en règim obert

Les dades de les que disposem –del període entre 1996 i 2010– relatives a la forma de finalització de condemna s'exposen en la taula següent:

Taula 1. Grau de classificació en llibertat definitiva. Catalunya (1996-2010)⁹

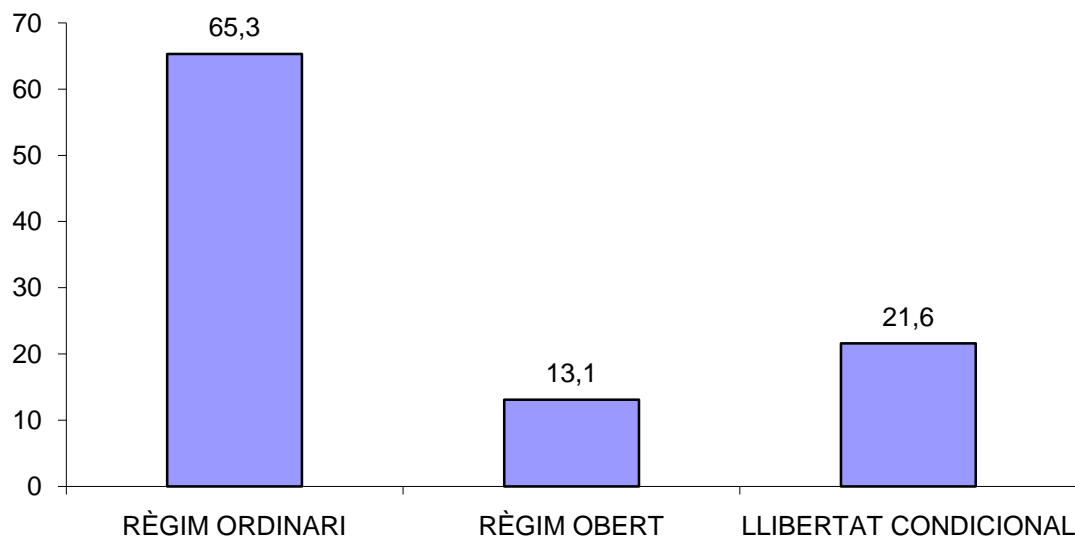
Any	LD	1r i 2n grau		3r grau		LC		3r grau + LC
	N.	N.	%	N.	%	N.	%	
1996	4433	3174	71,6	370	8,3	889	20,1	28,4
1997	4014	2693	67,1	431	10,7	890	22,2	32,9
1998	3464	2276	65,7	439	12,7	749	21,6	34,3
1999	2710	1722	63,5	333	12,3	655	24,2	36,5
2000	2573	1636	63,6	307	11,9	630	24,5	36,4
2001	2441	1538	63,0	317	13,0	586	24,0	37,0
2002	2218	1543	69,6	187	8,4	488	22,0	30,4
2003	2194	1507	68,7	212	9,7	475	21,6	31,3
2004	2230	1497	67,1	281	12,6	452	20,3	32,9
2005	2248	1455	64,7	300	13,3	493	21,9	35,3
2006	2360	1481	62,8	354	15,0	525	22,2	37,2
2007	2574	1688	65,6	353	13,7	533	20,7	34,4
2008	2201	1283	58,3	396	18,0	522	23,7	41,7
2009	3201	2057	64,3	559	17,5	585	18,3	35,7
2010	3570	2258	63,2	701	19,6	611	17,1	36,8

El que en síntesi ens indiquen aquestes dades, tal com es reflexa en el següent gràfic, és que la finalització de la condemna en tercer grau o en llibertat condicional, que són les formes de classificació que manifesten un major

⁹ No s'inclouen en aquestes dades les persones que finalitzen la condemna en situació de no classificats.

assoliment dels objectius del sistema, se situen en el 35% en el període estudiat (si bé en un rang que oscil·la entre el 28% i el 42%).

Gràfic 1. Grau de classificació en llibertat definitiva. Catalunya (1996-2010). Mitjana.

Nota: dins del règim ordinari, incloem també el percentatge molt reduït de persones que finalitzen la condemna en règim tancat, és a dir, en primer grau.

Quina valoració en podem fer d'aquestes dades? D'una banda es poden fer valoracions comparatives sobre la taxa de persones que finalitzen la seva condemna en règims oberts en altres països (Tébar, 2006 on recull dades recollides per Tubex i Tournier, 2003, pel Consell de Cooperació Penològica del consell d'Europa). No obstant, aquesta comparació és complexa ja que hi ha països que disposen del anomenats sistemes automàtics –en què la regla és que totes les persones que compleixen una pena de presó la finalitzin en llibertat condicional– i en els que efectivament les taxes d'assoliment de la llibertat condicional s'apropen al 100%. Si comparem només amb sistemes que disposen de sistemes d'accés al règim obert discrecional –en què la reinserció depèn de l'assoliment dels objectius reeducatius–, al que pertany el nostre model, es pot trobar, d'acord a la limitada informació a disposició, països en què les taxes són més elevades i altres més reduïdes (Tébar, 2006; Padfield, van Zyl Smit i Dünkel, 2010).

D'una altra banda es pot fer una valoració més interna que ens indica que la reinserció no s'assoleix en la majoria dels casos, la qual cosa fa raonable plantejar-se les causes, tal com discutim en l'apartat posterior.

2.3.2. Taxes de reincidència comparatives

Una font d'informació disponible és la relativa a les taxes de reincidència en funció de la forma d'excarceració, un aspecte que s'ha abordat –si bé de manera diferent– en la sèrie de quatre estudis de reincidència realitzats pels equips de recerca del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE). Aquests estudis ens indiquen la taxa de reincidència, mesurada per l'entrada a presó per la comissió d'un nou delicte, en un període de seguiment normalment d'entre 3,5 i 5,5 anys i els seus resultats pel que fa a la taxa de reincidència se sintetitzen a la taula 2.

Taula 2. Taxa diferenciada de reincidència segons la forma d'excarceració

	1r grau	2n grau	1r-2n-3r grau	3r grau	LC
Redondo, Funes i Luque (1993) Seguiment: 3,5 anys	-	-	53%	-	20%
Luque, Ferrer i Capdevila (2005) Seguiment: 5,5 anys	-	-	44%	-	16%
Capdevila i Ferrer (2009) Seguiment: 5 anys	-	-	51%	-	16%
Capdevila <i>et al.</i> (2015) Seguiment: 3,5 anys	46%	36%	35,1%	18%	12%

Font: Elaboració pròpia sobre les dades contingudes a les publicacions citades.

Aquests estudis ens indiquen que hi ha importants diferències en les taxes de reincidència entre els alliberats condicionals i les persones alliberades en primer, segon o tercer grau (estudis del 1993, 2005 i 2009), i entre el primer, segon, tercer grau i la llibertat condicional (estudi del 2015). No obstant, de la mera comparació de les dades no podem deduir que les formes d'alliberament més obertes tinguin influència en les taxes de reincidència ja que no es pot excloure que existeixi un efecte selecció, és a dir, que siguin les persones de millor pronòstic inicial les que acabin la seva condemna en els règims més

oberts, sent el pronòstic inicial i no el procés de reeducació i reinserció el que influeixi en la reincidència.

No obstant, existeixen diferents arguments per defensar que, comparativament amb les persones que finalitzen la seva condemna en règim ordinari, el fet d'acabar la condemna en règim obert o en llibertat condicional contribueix a reduir el risc de reincidència.

D'una banda, l'estudi de Luque *et al.* (2005) realitza una anàlisi de regressió que indica que la forma d'excarceració és una variable amb una gran capacitat predictiva de la reincidència. De l'altra, la recerca de desistiment en adults realitzada en el nostre context (Cid i Martí, 2012 i 2015), ens suggereix que la vinculació entre reeducació i reinserció té una influència en els processos de desistiment de la delinqüència, afavorint la percepció d'autocapacitat sobre la possibilitat d'aconseguir vèncer els obstacles per l'abandonament de la delinqüència. Aquestes recerques del nostre context vénen avalades per la recerca internacional que, en una visió de conjunt, ens indica que, almenys pels delinqüents de risc, les persones que són alliberades de manera esglaonada en el context de programes que afronten les necessitats individuals i la inserció social de la persona redueixen les probabilitats de reincidència (referència a aquesta recerca a Cid i Tébar, 2010).

2.3.3. Taxes de reinserció comparatives

Es disposa d'un estudi sobre integració en el mercat laboral després del pas per la presó (Alós *et al.*, 2011 i 2015) que ens indica que el pas per les institucions de reinserció –els permisos i el règim obert, juntament amb la participació en el treball penitenciari– afavoreixen la inserció laboral de les persones empresonades. L'explicació donada pels autors és que l'entrada de la persona en el procés d'inserció laboral ve afavorida pel fet de passar pels permisos i pel tercer grau ja que afavoreixen la motivació a la recerca de feina (Alós *et al.*, 2015).

2.4. Discussió sobre el model

De tota la informació anterior podem concloure que el fet que la finalització de la condemna en règim obert no sigui la forma majoritària de retorn a la comunitat a Catalunya resulta un tema que, com a mínim, mereix ser discutit, atenent a que tenim una recerca, si bé no concloent, que ens diu que el retorn esglaonat pot ser útil tant per la reducció de la reincidència com per la millora dels nivells de reinserció.

Hi ha quatre punts principals que mereixen discussió i que volem afrontar en aquesta recerca.

1. *És raonable que el sistema esglaonat de retorn la comunitat no sigui majoritari?*

D'una banda hi ha raons per pensar que és raonable que un sistema de reinserció com el que tenim produeixi que només una part –no majoritària d'interns– segueixi la via ordinària de reinserció.

En primer lloc, cal pensar que els sistemes progressius condicionen l'accés a la reinserció a que la persona tingui una motivació per participar en els programes de rehabilitació i que la mantingui de manera continuada. Els programes de rehabilitació poden ser exigents i una part de les persones poden no tenir la motivació necessària per prendre-hi part.

En segon lloc, els programes de reinserció són exigents i una part de les persones poden incomplir les seves exigències i ser retornats a presó. La recerca de Cid i Tébar (2013) sobre regressió a segon grau mostra que un percentatge aproximat de 3 de cada 10 interns que passen pel tercer grau són regressats, la qual cosa mostra que no és fàcil complir amb les seves exigències de conducta.

En tercer lloc, pot argumentar-se, tal i com fa Petersilia (2003), que els sistemes discrecionals tenen taxes de reincidència més baixes que els sistemes automàtics i que això es deu justament a que estimulen la rehabilitació. La idea que se'n pot extreure és que les altes exigències dels

sistemes discrecionals, malgrat deixar fora del seu abast a les persones menys motivades, són globalment positives ja que redueixen les taxes de reincidència. En conseqüència, el que es podria argumentar és que si es suavitzessin les condicions per accedir als sistemes oberts de transició, les taxes globals de reincidència podrien augmentar.

D'altra banda, no obstant, hi ha raons per pensar que la situació del nostre sistema no és satisfactòria. La principal raó deriva de que la recerca majoritària avala que, en particular per les persones amb risc de reincidència, el pas per un període intermedi entre la presó i la llibertat en què es puguin abordar les necessitats criminògenes de la persona i s'ajudi a la inserció social redueix les probabilitats de reincidència (referència a aquesta literatura a Cid i Tébar, 2010, i en particular a Braga, Piehl i Hureau, 2009).

2. Quines raons dificulten que la persona acabi la seva condemna en règim obert?

A la recerca prèvia s'han plantejat diferents motius que podrien obstaculitzar, més enllà de la pròpia motivació de la persona, la finalització de la condemna en règim obert, les quals han d'explorar-se en aquesta recerca i passem a detallar a continuació.

a) Penes curtes

Tal i com han destacat Capdevila *et al.* (2015), la possibilitat que els condemnats a penes curtes accedeixin al règim obert i a la llibertat condicional és molt reduïda tenint en compte les exigències temporals del sistema de classificació i explica la major possibilitat de finalitzar la condemna no classificat.

b) Compliment de part de la condemna en presó preventiva

Ja en la recerca de Tébar (2006) es mostrava que un dels principals factors que prediuen no gaudir de la llibertat condicional era el major temps passat en presó preventiva, i el mateix es conclou en la recerca de Capdevila *et al.* (2014). Tébar suggeria com a possible explicació la major percepció de risc projectada sobre la persona que havia ingressat com a preventiu.

c) Condició d'immigrant irregular

Aquest aspecte es destaca a la recerca de Capdevila *et al.* (2014) i es tracta d'un resultat que sembla coherent amb la Circular d'estrangeria abans comentada.

d) Autor d'infraccions disciplinàries

Tant en la recerca de Tébar (2006) com a la de Capdevila *et al.* (2014) es destaca que el nombre d'infraccions disciplinàries és un dels factors que augmenta el risc de finalitzar la condemna sense accedir a la llibertat condicional. També aquest factor sembla coherent amb el fet que, com s'ha vist abans, una de les àrees rellevants per a la progressió sigui la conducta institucional.

e) Persones amb dèficit de suport social extern

En la recerca de Tébar (2006) es mostrava que el nombre de permisos penitenciaris gaudits era un factor predictiu per arribar a la llibertat condicional. En la mesura en què el permís penitenciari pot anar subordinat a que la persona disposi d'un cercle familiar o comunitari contenidor, s'insinuava que el dèficit de suport social podria explicar la manca d'accés al règim obert. Cid i Martí (2011, 2015) suggereixen que existeix una relació entre el suport familiar i la motivació de la persona a la participació en les tasques de rehabilitació. Recentment, aquests resultats queden confirmats per la recerca de Capdevila *et al.* (2014), en què es destaca la rellevància dels permisos com a variable més explicativa de l'accés al règim obert i a la llibertat condicional, i que vincula la manca d'obtenció de permisos, entre altres factors, a la manca de suport social.

f) Persones que pateixen revocació del règim obert

Cid i Tébar (2014) mostren com la possibilitat que una persona que ha patit una regressió des del tercer grau és reduïda, i que un mínim de 6 de cada 10 persones regressades finalitzaran la seva condemna en segon grau.

3. *Quines són les millors pràctiques per a maximitzar les possibilitats de finalització de condemna en règim obert?*

Ens preguntem si, situats en el context legal existent i amb les dificultats que es donen en moltes situacions per accedir als règims oberts, existeixen pràctiques detectades que serveixen per millorar els resultats pel que fa a les taxes de finalització de la condemna en règim obert. El marc teòric del que partim ens focalitza les possibles pràctiques més destacades en els àmbits següents:

a) La relació entre el professional i l'intern, en què el professional tingui un rol molt rellevant per fomentar la motivació al canvi de la persona (Bonta *et al.*, 2008).

b) Una intervenció per part del professional orientada a ajudar a la persona a resoldre els obstacles que ella mateixa defineix com un obstacle pel seu desistiment (Farrall, 2002).

c) Una atenció més integral a totes les necessitats de la persona, basada en una coordinació dels diferents professionals que intervenen en la rehabilitació (McGuire i Priestley, 1995).

c) La major involucració de la família i la comunitat en el procés de reinserció, que poden donar un context de suport a la persona i un motivació més gran al canvi personal (Travis, 2005; Mills i Codd, 2008).

4. *Caldria fer canvis en el propi model de reinserció?*

En la discussió internacional s'han plantejat diferents debats sobre els sistemes de transició de la presó a la comunitat que van més enllà de l'optimització en l'aplicació d'un model i que es plantegen un debat sobre els propis models.

Tal com ja va plantejar Tébar (2006), el principal debat apareix entre els models discrecionals de llibertat condicional –en els que encaixa el model que inspira la nostra legislació penitenciària– i els models automàtics, basats en què les penes de presó es divideixen en dues parts, una que es compleix a presó i una altra a la comunitat. En defensa dels models automàtics s'argüeix que generalitza la sortida esglaonada, superant les exclusions dels models

discrecionals. Com ja s'ha dit abans, la rèplica dels models discrecionals consisteix en què els models automàtics eliminen l'estímul a la rehabilitació i per tant provocaran taxes de reincidència més elevades (Cid i Tébar, 2010).

A part d'aquest debat, que també es va suscitar a la recerca de Capdevila *et al* (2014), una altra qüestió que voldríem explorar consisteix en si seria plausible que el model de reinserció existent es pogués complementar –no substituir– amb un model voluntari de reintegració, oferint-lo a les persones que és previsible que finalitzin la condemna en règim ordinari, tal com va implementar-se a Anglaterra per a les persones que són condemnades a penes de fins a un any de presó, amb qui no es preveu cap tipus de transició a la comunitat (London Criminal Justice Partnership, 2011).

2.5. La perspectiva dels professionals

En aquesta recerca volem explorar la perspectiva dels professionals sobre el model de reinserció del que disposem i en particular sobre la situació de les persones que finalitzen la seva condemna en règim ordinari. Hi ha tres raons per assumir aquesta orientació metodològica.

En primer lloc, la temàtica de la reinserció, almenys en el nostre context, està molt poc visualitzada. La literatura existent sobre la temàtica de la reinserció o bé està centrada en temes jurídics o bé es focalitza en avaluar algunes intervencions que es realitzen en el context penitenciari, però no existeix, d'acord al nostre coneixement, una descripció de la pràctica de la reinserció. En aquest sentit, un primer objectiu en aquest treball consisteix en poder explicar aquesta pràctica i per això resulta necessari escoltar a persones que, des de diferents col·lectius professionals, orienten la seva activitat professional a la reinserció de les persones que passen per la presó.

En segon lloc, ens apropem a aquests professionals amb una perspectiva apreciativa. Tal com expliquen Liebling, Price i Shefer (2011: 6) “La recerca apreciativa és una aproximació a les organitzacions que es basa més en les seves fortaleces que en les seves febleses i en la visió del que és possible més del que no és possible”. La importància d'aquesta perspectiva és que, a la vegada que els professionals descriuen la seva pràctica, també poden aflorar

les seves millors experiències, aquelles pràctiques pròpies o d'altres companys que més valoren. Possiblement, com expliquen els mateixos autors, la investigació en ciències socials ha estat massa centrada en problemes i dificultats i, en particular en l'àmbit penitenciari, ha contribuït a donar una imatge negativa a les persones que treballen a la presó (Liebling *et al.*, 2011). Assumim aquesta perspectiva apreciativa perquè, alhora, creiem que permet copsar un coneixement que altres recerques no troben, el qual pot ser molt rellevant per la reforma de les institucions.

En tercer lloc, la perspectiva dels professionals resulta rellevant perquè creiem que la reforma de les institucions es produeix realment quan són ells els qui proposen la reforma. Experiències a Catalunya com el projecte *Compartim* poden ser indicatives de la importància del canvi de baix a dalt (Parés, a Cid i Contreras, 2014). Una reforma del model de reinserció no creiem que sigui possible sense que prengui en consideració les perspectives sobre aquesta qüestió dels propis professionals que treballen a la presó.

3. Objectius de la recerca

La recerca té com a objectiu general conèixer la perspectiva dels professionals que intervenen en l'execució penal sobre la reinserció de les persones que finalitzen la condemna en segon grau de tractament que, des del punt de vista teòric, ens apareix com a problemàtica.

Aquest objectiu general es concreta en cinc objectius específics:

1. Conèixer l'apreciació dels professionals sobre les raons que expliquen que algunes persones no assoleixin el règim obert i la llibertat condicional durant l'execució de la condemna.
2. Conèixer la visió dels professionals sobre les millors pràctiques d'intervenció amb interns per aconseguir que progressin adequadament en l'execució de la seva condemna.
3. Conèixer la percepció dels professionals sobre aspectes específics del model penitenciari que guien la seva tasca, per tal de mostrar si observen elements d'aquest model que dificulten la realització dels objectius de rehabilitació i reinserció social.
4. Conèixer l'opinió dels professionals sobre el propi model penitenciari, abordant la qüestió sobre si perceben com a problemàtic el model penitenciari d'accés discrecional al règim obert que, des del punt de vista teòric, es pot plantejar com la raó última de les baixes taxes de finalització de condemna en règim obert.
5. Finalment, la recerca té com objectiu plantejar vies de solució a la problemàtica teòrica destacada que siguin sensibles a la perspectiva dels professionals i que, en conseqüència, siguin més fàcilment portables a la pràctica.

4. Metodologia

Per explorar la perspectiva dels professionals que treballen en la reinserció de persones que han complert una pena de presó i que finalitzen la seva condemna en segon grau, s'ha dissenyat una estratègia qualitativa a través de la utilització d'entrevistes en profunditat. És pretén parlar amb una representació de tots els actors que intervenen en la reinserció d'aquest col·lectiu d'interns, des de professionals dels centres penitenciaris a entitats socials col·laboradores passant pels òrgans de control.

4.1. Població i mostra

La recerca ha utilitzat com a població els qui treballen en la reinserció de persones empresonades que finalitzen la seva condemna en segon grau a Catalunya. Primerament, s'ha realitzat una tasca prèvia de definició del procés de reinserció que es treballa amb les persones empresonades per tal d'identificar tots els agents que hi prenen part, classificats tenint en compte dos eixos: aquells que participen en l'àrea principal d'intervenció i aquells que ho fan en el disseny i implementació de les polítiques de reinserció. En el primer eix s'hi inclouen els que treballen dins l'àrea personal i formativa (educadors, psicòlegs, juristes) i l'àrea d'inserció social (treballadors socials i entitats comunitàries); mentre que en el segon eix s'hi inclouen els responsables de les polítiques de reinserció a nivell de la Direcció General i a nivell de direcció de centres penitenciaris de règim ordinari, i els pertanyents als òrgans de control de l'activitat penitenciària (fiscalia i jutges de vigilància penitenciària).

A partir d'aquest mapa de col·lectius que treballen en la reinserció s'han seleccionat diferents informants, que conformen la mostra intencional de la recerca, obtenint almenys un representant de cada col·lectiu. Aquest mostreig intencional busca contactar amb subjectes concrets, seleccionats per tenir uns coneixements i estatus específics, directament relacionats amb els objectius de la recerca que es pretén dur a terme. Alhora, tenint en compte la gran quantitat de centres penitenciaris existents a Catalunya i la diversitat de persones ingressades, s'ha decidit focalitzar les entrevistes en tres centres penitenciaris concrets: Centre Penitenciari de Dones de Barcelona, Centre Penitenciari de

Joves i Centre Penitenciari Quatre Camins. D'aquesta manera es podrà tenir una visió general dels treballadors per a la reinserció de les presons catalanes i, al mateix temps, obrir la possibilitat a observar pràctiques diferenciades segons si el col·lectiu sobre el que es treballa són dones, joves o homes. Una aproximació al mapa de col·lectius segons centres penitenciaris es pot observar a la Taula 3.

Taula 3. Mapa de col·lectius de la reinserció als centres penitenciaris de Catalunya

	Àrea Personal i Formativa			Àrea d'Inserció Social		Disseny i implementació polítiques		Òrgans de Control	
	Educadors	Psicòlegs	Juristes	Treballadors Socials	Entitats Comunitàries	DGSP	Direcció CP	Fiscalia	JVP
CP Joves	A1	B1	C1	D1	E1	F1	G1	H1	I1
CP Dones	A2	B2	C2	D2	E2		G2		
CP Quatre Camins	A3	B3	C3	D3	E3		G3	H2	I2

Cal tenir en compte que el fet de treballar amb un mostreig intencional implica que el número final de persones que seran entrevistades serà alterat al llarg de la investigació, tenint en compte els criteris de saturació i riquesa de la informació (Ruiz de Olabuénaga, 2012).

4.2. Tècniques d'obtenció de la informació

Per tal de confeccionar el mostreig intencional de les persones a entrevistar s'ha utilitzat la graella on es defineixen els col·lectius que participen de la reinserció als centres penitenciaris de Catalunya (Taula 3). Aquesta graella s'ha pogut elaborar tenint en compte l'equip de rehabilitació que consta per a cada centre penitenciar a *El model de rehabilitació a les presons catalanes*

(Generalitat de Catalunya, 2011), així com els recursos i entitats externes que hi figuren.

Cada centre penitenciari escollit ens va proporcionar una persona de contacte que ens va ajudar a contactar amb les persones de cada col·lectiu que vam entrevistar. L'únic requisit de selecció que es demanava era que tinguessin una certa trajectòria en centres penitenciaris i uns coneixements i estatus específics directament relacionats amb els objectius de la recerca.

Prenent com a referència la Taula 3, pel que fa a l'àrea personal i formativa (tipologies A, B i C) així com el col·lectiu de treballadors socials de l'àrea d'inserció social (tipologia D), s'ha entrevistat a una persona de cada col·lectiu professional de cada centre penitenciari.

Pel que fa a les entitats comunitàries (tipologia E) s'ha parlat amb la Taula de Participació Social en qualitat d'òrgan consultiu i de relació entre el departament competent en matèria d'execució penal i les entitats col·laboradores i de voluntariat que treballen en els processos de reinserció social a Catalunya, amb la finalitat de coordinar la participació ciutadana, com a dret fonamental de la ciutadania (Generalitat de Catalunya, 2009). A més, també s'ha parlat amb dues entitats comunitàries, una de voluntariat i una col·laboradora, que participen tant de les activitats organitzades dins de la presó com a fora i que estan actives als tres centres penitenciaris escollits.

Pel que fa a l'àrea de disseny i implementació de les polítiques de reinserció (tipologies F i G) s'han escollit aquelles persones que ens podran facilitar una visió general del sistema de reinserció dels centres penitenciaris catalans. Així, en la tipologia F s'hi trobaria el Servei de Rehabilitació de la Direcció General de Serveis Penitenciaris mentre que a la tipologia G hi serien representats els directors i els subdirectors de tractament de cadascun dels centres penitenciaris escollits.

Per últim, pel que es refereix als òrgans de control (tipologies H i I), s'ha parlat amb la Fiscalia de Vigilància Penitenciària de l'Àrea de Barcelona (tipologia H) que és la de referència a tots tres centres penitenciaris, i un Jutge de Vigilància Penitenciària (tipologia I).

La tècnica central utilitzada ha estat l'entrevista en profunditat perquè la millor manera de conèixer com és el procés de reinserció de persones empresonades que finalitzen la seva condemna en règim ordinari és preguntar-ho directament als agents que hi intervenen. Per això s'han entrevistat en profunditat a aquelles persones seleccionades en base als criteris assenyalats. L'entrevista en profunditat permet obtenir una gran riquesa informativa i és la tècnica més adequada per accedir a subjectes específics que encarnen el model ideal d'una determinada actitud, situació o coneixement d'interès especial per a l'estudi (Vallés, 1997). S'ha elaborat un guió d'entrevista on hi consten els temes i subtemes que caldrà tractar d'acord amb els objectius de l'estudi i les preguntes de recerca (veure Annex). Per elaborar-lo s'ha tingut en compte la perspectiva apreciativa ja que és una manera d'observar una organització concentrant-se en les seves fortaleeses, en els objectius aconseguits i les millors pràctiques, tot plegat per aconseguir una aproximació a la realitat articulada sobre allò que és millor i no pas un anàlisi del que falla (Liebling, 2004). Les entrevistes s'han realitzat al propi entorn de la persona entrevistada i han estat gravades en àudio.

4.3. Anàlisi de la informació

La informació obtinguda de les entrevistes en profunditat ha estat transcrita i analitzada amb el programa *Atlas-ti* amb una anàlisi de contingut basada en categories, definides abans d'iniciar l'anàlisi i ampliades i enriquides al llarg del mateix. En correspondència amb els objectius plantejats, l'anàlisi ha de permetre (a) identificar el pes dels diferents factors involucrats en el procés de reinserció segons el col·lectiu de professionals que hi treballen; (b) conèixer quines són les fortaleeses i les debilitats d'aquest procés tal i com està definit, incidint especialment en quin rol complementari compleixen la família i la comunitat; i (c) detectar les noves pràctiques i perspectives que els professionals identifiquen que podrien millorar aquest procés.

El procés d'anàlisi ha contemplat dos nivells: El primer nivell ha consistit a analitzar si per cada entrevista i col·lectiu professional hi apareixen les categories del model que s'ha definit i de quina manera ho fan, intentant diferenciar allò que cada col·lectiu considera que és un punt clau, una dificultat i

una possible solució. El segon nivell permetrà, en base al primer, conèixer si hi ha diferències entre els col·lectius professionals.

Les dimensions d'anàlisi en què s'han basat les categories (prèviament i les sorgides al llarg de l'anàlisi) són les següents:

Taula 4. Dimensions i categories d'anàlisi

Sistema	Programa Individual de Tractament	Definició	
		Objectius	
		Temporalització	
		Finalitat	
	Encaminat cap a l'exterior	Permisos i sortides	
		Tercer grau	
		Llibertat definitiva des del segon grau	
	Elements pertorbadors	Estrangeria	
		Expedients disciplinaris	
		Incompliment del tractament	
		Responsabilitat civil	
	Professió	Objectius i funcions	
Aprentatges		Companys	
		Formació	
		Experiència	
Relacions		Amb superiors	
		Amb altres professionals	
		Amb entitats comunitàries	
Dificultats		Ràtio interns	
		Burocràcia	
		Desconnexió	
Interns		Elements de tractament i de sistema	Atenció individualitzada
			Objectius assumibles
	Dificultat del procés		
	Elements de relació amb professionals	Víncle	
		Acompanyament	
		Motivació	
		Confiança	
		Adults	
		Eines	
	Elements referents a l'intern	Edat	
		Responsabilitzar-se	
		Agents del propi canvi	
		El moment del canvi	
		Expectatives	
	Entorn	Comunitat	Recursos
Voluntariat			
Família		Intervenir amb les famílies	
		Incorporar a les famílies en la intervenció	
		Detectar problemàtiques	

5. Resultats

A continuació es presenten els resultats de l'anàlisi en relació als objectius específics del treball en base a les entrevistes realitzades. Es presenta en aquest informe l'anàlisi realitzat de vint-i-dues entrevistes, classificades de la següent manera tenint en compte la classificació per col·lectius de la Taula 3. S'ha parlat amb tres educadors (A), tres psicòlegs (B), tres juristes (C), tres treballadors socials (D), tres representants d'entitats comunitàries (E), un càrrec de la Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat (F), tres càrrecs de direcció o subdirecció de centres penitenciaris (G), dues persones vinculades a la Fiscalia de Vigilància Penitenciària (H), i un Jutge de Vigilància Penitenciària (I).

Els resultats s'han dividit en quatre apartats que representen les perspectives des d'on es pot influir en els factors de reinserció de les persones que acaben la condemna en règim ordinari. Un primer apartat recull tot allò relacionat amb el propi sistema, és a dir, tot allò que està regulat per llei, reglament o circular i on els professionals perceben que tenen menys marge de maniobra en la seva intervenció amb els interns. El segon apartat fa referència a la professió, i recull tot el que els professionals utilitzen a l'hora de fer la seva feina provinent dels seus aprenentatges, la seva experiència o la seva motivació. El tercer apartat és el dedicat als interns, és a dir, a com la intervenció realitzada pels professionals cap als interns visualitza quins són els elements clau d'aquesta intervenció. I per últim, el quart apartat fa referència a l'entorn, és a dir, al paper de la comunitat i la família en aquest procés de reinserció.

Per presentar els resultats d'una forma entenedora s'han volgut utilitzar citacions transcrits literalment de les entrevistes mantingudes amb els professionals, que es presenten entre cometes i en cursiva. Al final de cada citació apareix una lletra per tal d'identificar el col·lectiu al qual pertany l'entrevista realitzada (tal i com s'han classificat a la Taula 3), però per tal de mantenir l'anonimat al màxim de les persones que han participat en aquesta investigació només es fa referència al col·lectiu i no al seu centre penitenciar. Pel mateix motiu, s'ha utilitzat un llenguatge genèric masculí, sense diferenciar el sexe dels interns ni la seva edat, a excepció d'uns pocs casos on la

informació que es recollia requeria identificar si els interns a qui es feia referència eren homes o dones.

5.1. El sistema

En tot procés de reinserció que es treballi des d'un centre penitenciari cal tenir en compte tots els condicionants que ofereix el propi sistema, és a dir, tots aquells elements que regulin mitjançant una llei, un reglament o una circular el marge de maniobra que tenen els professionals de la rehabilitació per intervenir. De la mateixa manera estan regulats els òrgans de control, però també les entitats comunitàries vinculades als serveis penitenciaris.

5.1.1. El Programa Individual de Tractament

El Programa Individual de Tractament (PIT) es defineix en els mateixos paràmetres sigui quina sigui la persona entrevistada. Per als professionals, el PIT implica realitzar un estudi integral del cas per tal d'identificar necessitats, carències i actituds, així com recollir una valoració del risc a través del RisCanvi, i d'aquesta manera poder establir quins programes i activitats caldrà que l'intern realitzi per abordar-ho.

Tots els interns tenen un PIT que s'avalua cada sis mesos, sempre i quan no hi hagi res que en faci avançar una revisió, com una nova causa. Els interns són coneixedors del contingut del seu PIT i en tenen una còpia.

“Els interns han de conèixer el PIT, l'han d'acceptar, l'han de signar.” [B]

Tanmateix, pot ser que un intern no estigui d'acord amb la confecció del seu PIT i no vulgui signar-lo, i així se'n deixa constància, perquè com es veurà més endavant, l'incompliment dels objectius que s'hi detallen té conseqüències sobre la previsió en la forma de sortida de la condemna. Un altre dels ítems que es recull és el pagament de la responsabilitat civil i la responsabilització pel delictes comès, i el seu incompliment també comporta conseqüències negatives que es detallaran més endavant.

El PIT es realitza tenint en compte la durada de la condemna ja que es contemplen els moments en què l'intern podrà començar a gaudir de permisos

(a la ¼ part de la condemna), iniciar propostes per progressar cap al 3r grau (a la ½ part de la condemna) o la llibertat condicional (a les ¾ parts de la condemna), i aquest fet remarca una de les concepcions sorgides de les entrevistes: que el sistema està encaminat cap a la sortida en llibertat de l'intern.

“El nostre objectiu és aconseguir que l'intern pugui sortir en tercer grau.” [G]

“Intentem sempre que puguin sortir quan els hi toca.” [G]

5.1.2. Encaminat cap a l'exterior

El sistema és definit amb la finalitat que tothom acabi sortint i gaudint de l'esglaonament de la condemna, fins i tot encara que hi hagi problemes i incompliments. D'aquesta manera, ningú pot saber amb seguretat quins interns acabaran la seva condemna en segon grau perquè, pels professionals, sempre s'està a temps de fer un canvi i poder aprofitar la progressió del sistema cap al règim obert.

“Tots els casos són susceptibles de tenir sortides.” [G]

“Encara que s'equivoquin en el 3r grau, l'opció la tornen a tenir si el temps dóna de sí.” [A]

“No per començar malament s'acabarà malament.” [A]

“En aquestes cases els trens passen moltes vegades. Si has fallat una vegada i ja... no, tothom té l'oportunitat d'equivocar-se, estem en un procés d'aprenentatge.” [B]

“La recaiguda forma part del procés.” [D]

Entrant amb més detall a les opcions que ofereix el propi sistema per acostar l'intern a la llibertat progressivament hi podem veure tres opcions:

a) Sortides i permisos

La importància de les sortides i els permisos en el procés de reinserció de les persones empresonades és essencial pels professionals, sobretot per la connexió amb l'exterior que impliquen:

“Anar agafant confiança amb l'exterior.” [D]

“Es té en compte que les sortides són part del procés que ha de fer aquesta persona.” [D]

Això sí, sempre tenint en compte que aquestes sortides han de dotar-se de sentit. No es tracta només de poder sortir del centre penitenciari, sinó que cal que l'intern tingui una finalitat concreta per aquell període de temps que li servirà com a part del tractament que segueix. I és que el permís o la sortida pretenen poder posar en pràctica els aprenentatges fets en altres programes:

“No és nomes vincular-lo a un recurs, sinó què hi farà, com omplirà el temps.” [D]

“Les sortides programades també serveixen per veure com l'intern es maneja a l'exterior. No n'hi ha prou de fer el programa, cal posar-lo en pràctica.” [C]

Ara bé, hi ha una controvèrsia que cal remarcar sobre si la concessió de permisos i/o sortides està més relacionada amb un premi cap a l'intern per una bona progressió o si és per si mateix una part del programa. I és que les implicacions d'una o altra consideració són diametralment oposades.

“El permís es veu com un reforç, com un premi, una recompensa a no se sap què... un bon funcionament o una bona conducta; quan el permís és una eina d'intervenció, una eina de treball per aconseguir objectius, ha d'estar planificat, ha de tenir uns objectius, i ha de ser avaluat també.” [F]

“Que el permís no és un reforç ni un premi, però sempre és un al·licient pels interns.” [G]

“Per nosaltres és una part més del tractament, però pels interns és «he aconseguit que valorin positivament el meu esforç i m’han donat un permís».

[G]

Per tal que aquesta obertura a l’exterior tingui cabuda, cal que els òrgans de control també segueixin el mateix camí marcat pels professionals. De fet, el seu paper és vist com a facilitador de les decisions preses pels equips professionals dels centres penitenciaris, fet que se’ns comenta per ambdues parts.

“Les propostes que fem la majoria són favorables, potser no en el primer permís, però sí en els posteriors.” [G]

“Normalment les nostres decisions sempre són concordes a les seves.” [I]

D’alguna manera, però, es considera que la feina dels professionals a l’hora de fer la proposta és essencial perquè tingui un resultat positiu:

“Tot és justificable. Totes les decisions plasmades als informes es poden justificar.” [C]

“Si motivem una sortida difícilment el Jutge s’hi oposa.” [D]

“El més important que tenim quan fem les propostes és argumentar molt bé tècnicament el que proposem. Redactar bé, explicar bé les propostes.” [G]

“Jo actuo en funció del que em diuen uns perits, perquè ells són els experts i els que coneixen el cas. Per tant, normalment les nostres decisions sempre són concordes a les seves.” [I]

b) Tercer grau

Abordant les classificacions inicials en tercer grau, tots els professionals indiquen que aquesta classificació s’utilitza sovint i que no tenen cap problema en utilitzar-la.

“Qualsevol persona pot ser classificada en 3r grau, amb la llei a la mà.” [I]

“Hi ha persones que les deixem sortir en tercer grau abans: si veiem, sobretot primaris, a vegades ja es classifica en un primer moment en tercer grau, si ja té una vida normalitzada, una feina al carrer...” [G]

“Hi ha persones que funcionen molt bé i que la presó l’únic que farà serà espatllar-les.” [G]

Pel que fa a les possibles progressions de grau dins del centre penitenciari, ja s’ha comentat que és un dels principals objectius del sistema penitenciari.

“Està tot molt enfocat a la sortida a l’exterior, preparar-los i que tornin el més aviat possible a la seva vida externa, si estan preparats.” [D]

Ara bé, des de les entitats comunitàries entrevistades hi ha la visió que hi ha poques persones que acaben accedint al tercer grau, i creuen que està relacionat amb no voler assumir els riscos que això comporta i en la falta d’oportunitats a les persones que fallen.

“No s’hi arriba [al tercer grau] per falta d’assumpció de riscos, però és que la rehabilitació té riscos. Qualsevol procés educatiu té riscos.” [E]

“S’ha de canviar el concepte de segona oportunitat, que crec que no ens el creiem de forma suficient, [...] el sistema penitenciari és molt punitiu, admet molt poc els errors de les persones i qualsevol cosa és una regressió de grau, es prioritza el control.” [E]

Però aquests arguments ja han vist la rèplica de la resta de professionals dels centres penitenciaris que, tal i com figura a l’encapçalament d’aquest apartat, són conscients que els retrocessos en el procés tenen la mateixa cabuda que els avenços i que cal donar diverses oportunitats a les persones en aquest camí.

Tanmateix, ells mateixos són conscients que a vegades estan massa supeditats a la reglamentació existent i que el seu marge de maniobra no és tan ampli com voldrien. Això fa que la seva percepció sobre les persones que progressen cap al tercer grau siguin les que la pròpia reglamentació permet.

“Es progressen els que es poden.” [C]

c) La llibertat definitiva des del segon grau

Malgrat tot el que s’ha dit fins ara, pot ser que hi hagi persones que no puguin accedir als mecanismes d’alliberament anticipat que s’han descrit i finalitzin la seva condemna penitenciària en el règim ordinari. Un dels objectius d’aquesta investigació era posar una mica de llum sobre aquestes persones per tal d’esbrinar quins factors poden explicar que acabin la condemna sense cap opció de sortida i si s’hi intervé d’una manera especial per intentar suavitzar la transició cap a la comunitat. De la primera qüestió ens n’ocuparem en el següent apartat, i a continuació ens fixarem en si hi ha prevista alguna actuació especial per aquests casos.

La principal resposta dels professionals a aquesta qüestió és que no, que no hi ha cap programa establert. Ara bé, hi ha algunes opcions pels interns en aquesta situació, sobretot gràcies a la predisposició dels professionals per ajudar-los:

“[No hi ha preparació per a la sortida], el què tu o l’equip de bona fe vulgui fer, però institucionalment no, no hi ha res.” [B]

Aquesta ajuda dels professionals es pot basar en qüestions bàsiques que la persona necessiti per retornar a la comunitat amb les màximes garanties possibles:

“Orientar-los, informar-los, si necessiten vincular-se a una xarxa externa, si poden rebre algun ajut dels serveis socials de base...” [G]

El col·lectiu de professionals més orientat a treballar en aquesta llibertat definitiva és el de treballadors socials. Una de les seves principals missions és aconseguir el vincle de l’intern amb els recursos externs que li siguin necessaris en els últims estadis de la condemna o quan la finalitzi, sobretot tenint en compte el perfil precari que els caracteritza:

“La nostra tasca no acaba en la llibertat definitiva. Hem de preparar aquesta llibertat definitiva, si ells volen.” “Intentem treballar la llibertat definitiva si no ha

pogut sortir de permisos. Se l'intenta vincular i se'l vincula sempre que ell vulgui i que ell faci la demanda." [D]

"Moltes de les persones que surten des del segon grau, un dels elements que els caracteritza, solen tenir poca xarxa de suport familiar i social." [E]

Ara bé, tot plegat tenint en compte que aquest final de la condemna implica, intrínsecament, el final de la intervenció dels professionals. És a dir, totes les accions que el professional pugui desenvolupar amb l'intern per després de la seva sortida definitiva no són d'obligat compliment ni estan sotmeses a cap seguiment.

"Quan una persona se'n va en llibertat [definitiva] no té perquè seguir les nostres pautes." [G]

Això sí: sempre que l'intern vulgui. Aquesta condició és indispensable, també per poder actuar en una sortida definitiva des del segon grau. L'únic que es pot fer, doncs, és animar-lo a seguir el camí iniciat en l'empresonament i aprofitar el coneixement que té d'ell mateix a través de les avaluacions minucioses i continuades que ha tingut per poder tenir la possibilitat d'abordar-ho pel seu compte:

"No has fet el programa específic pel que siguis, però ara que has acabat la condemna no vol dir que no siguis conscient del teu problema i que s'ha de tractar." [C]

5.1.3. Elements pertorbadors

Hi ha un col·lectiu d'interns, però, que han estat assenyalats pels professionals com els més perjudicats pel que fa a les seves possibilitats d'acabar la seva condemna penitenciària en règim obert i que tenen poques opcions d'optar a sortides i/o permisos. Aquest col·lectiu està compost principalment per interns de nacionalitat estrangera, pels que tenen diversos expedients disciplinaris, els que incompleixen el programa de tractament definit o els que no paguen la responsabilitat civil associada al delictes comès.

a) Estrangeria

En la majoria d'entrevistes, la Circular d'estrangeria és vista com la principal responsable que els interns de nacionalitat estrangera no puguin accedir als permisos ni a la sortida esglaonada a la comunitat en tant que el seu objectiu és que les persones estrangeres compleixin la seva condemna al país d'origen. Es considera un instrument que coarta el seu criteri professional per uns criteris que no comparteixen.

“Sabem que no sortiran per una situació administrativa [...]. No podem fer propostes cap a l'exterior perquè hi ha una Circular.” [G]

“Per què algú que no té papers no pot tenir les mateixes oportunitats que pot tenir algú altre?” [B]

Tanmateix, també hi ha veus que veuen aquesta circular com a encertada, sobretot tenint en compte el perfil de persones a qui s'aplica i les seves poques possibilitats fora de la presó:

“Es va creure, diria que encertadament, que era millor deixar-les dins i oferir un itinerari de retorn al seu país.” [C]

“[La Circular Estrangeria] és una solució positiva en la reincidència.” [C]

“Com fas un itinerari de reinserció a l'exterior amb una persona que sempre serà irregular, o com a mínim durant molts anys fins que cancel·li els seus antecedents?” [G]

Des de la Fiscalia tenen una concepció dual de la Circular:

“La Circular de la Direcció General em sembla molt restrictiva, extraordinàriament restrictiva [...], però que s'encamini cap a que la persona pugui acabar complint la llibertat condicional al seu país d'origen em sembla encertat.” [H]

També es presenta algun cas en què, en funció del tipus de delicte comès, són els propis interns qui demanen poder retornar al seu país. Aquest és el cas que

apareix sobretot en les internes dones amb delictes contra la salut pública que han estat arrestades a l'aeroport:

“Les estrangeres que mai han estat a Espanya, que han vingut directes de l'aeroport, elles mateixes volen marxar al seu país [...] ho han deixat tot allà, família i fills, per la qual cosa volen tornar.” [B]

Els elements que assenyalen els professionals que fan més probable que una persona estrangera acabi la seva condemna en segon grau són eminentment l'existència d'una ordre d'expulsió i el no arrelament en el territori.

“Tot aquell intern que té una ordre d'expulsió i no té vinculació familiar [...] no pot sortir.” [B]

On sembla que no hi ha una entesa és en la definició d'arrelament per tal de valorar les opcions o no de sortida.

“El tema de l'arrelament és una mica discutible: no cal tenir familiars de primer grau per estar arrelat. El concepte no va vinculat a algú de l'exterior, és un concepte més obert. Cal estudiar el seu passat, si ha estat vinculat a associacions o entitats, estudiar el concepte des d'un sentit molt més ampli”. [F]

Els professionals estan d'acord en què, malgrat que les persones estrangeres tinguin dificultats per acabar la seva condemna esglaonadament, s'ha de seguir treballant amb elles mentre duri la condemna. És per això que, com tota la resta de població penitenciària, també tenen un PIT on s'han identificat factors que cal treballar i s'hi treballa normalment. Alhora, però, molts professionals mencionen que cal buscar noves maneres de treballar-hi ja que no podran fer ús de les eines de les sortides i els permisos, que com s'ha vist actuen com a reforçadors, i això obliga a buscar altres opcions.

“Buscar altres estratègies de motivació [...], s'intenta treballar en aquelles carències, habilitats o capacitats que ara i aquí les poden treballar i aconseguir.” [G]

“Intentar preparar-los, intentar que siguin conscients de la seva situació, donar-los eines... però sense que sigui un procés gradual.” [A]

Tanmateix, una opció de sortida d'aquest cul-de-sac que mencionen els propis professionals és traspasar la decisió al jutge de vigilància penitenciària (JVP) que pot ser que sigui diferent.

“Hi ha estrangers que estan sortint via recurs [...] el Jutge ha autoritzat a interns que surtin, i estan sortint.” [G]

“S’ha donat algun cas que el Jutge els hi ha aprovat sense tenir documentació.” [A]

“Els equips estem votant perquè surtin, la Junta [de Tractament] ens els tira enrere i el Jutge a vegades els hi acaba aprovant l’opció de sortir.” [B]

“Per Circular no li podem donar, però potser el Jutge veu un arrelament adequat i li pot donar.” [C]

Un dels motius pels quals aquesta Circular pot ser, en certa manera, bandejada pels JVP són precisament les seves característiques, i és que els jutges de vigilància penitenciària no estan subjugats a aquest tipus de disposicions administratives:

“A nosaltres [la Circular] no ens vincula, perquè és una Circular, no té força de llei.” [I]

“Aquesta circular dicta una instrucció molt determinada i concreta: mai es concedirà permís a un intern que estigui en aquesta situació; però nosaltres [JVP] no som tan estrictes”. [I]

b) Expedients disciplinaris

La importància dels expedients disciplinaris rau en què són uns dels principals motius pels quals els interns acaben la seva condemna en segon grau i amb poques o cap possibilitat de sortides.

“Algú que tingui expedient rere expedient segur que acabarà sortint des del segon grau.” [C]

“Si no ha complert la ¼ part i no té bona conducta no hi ha res a parlar [del tercer grau], encara que tingui la millor feina del món esperant-lo a fora.” [D]

I tot plegat perquè tenir expedients disciplinaris és, per la majoria de professionals, sinònim de mala conducta, pedra angular de la vida en un centre penitenciari:

“Si no surten és perquè han tingut expedients disciplinaris i això ja és mala conducta.” [G]

“La mala conducta es valora molt a un centre penitenciari.” [D]

Malgrat això, hi ha algunes veus que assenyalen que això no hauria de ser així, que l'assimilació entre la mala conducta i els expedients disciplinaris no és tant senzilla:

“La conducta va més enllà de l'expedient disciplinari. No es pot establir una relació directa entre mala conducta i expedients disciplinaris, ni a l'inrevés.” [F]

En aquesta línia, alguns professionals criden l'atenció sobre la gran diversitat d'expedients disciplinaris que un intern pot tenir i que no tots són de la mateixa gravetat com per tenir-los en compte en les negociacions de sortides.

“Una falta greu pot ser que s'hagi endut de la cuina uns iogurts: per mi no és el mateix un objecte punxant que uns iogurts.” [B]

Aquests professionals són partidaris d'un estudi individualitzat del cas que pugui ajudar a valorar que en alguns casos un expedient disciplinari no hauria de frenar un permís o una sortida, o fins i tot algunes regressions del tercer grau. Tot plegat seguint amb la idea que la mala i la bona conducta no estan relacionades únicament amb l'existència o no d'expedients disciplinaris.

“A vegades es podria prescindir una mica d'aquest tema [bona conducta] i començar a treballar-ne d'altres i aquest ja anirà funcionant bé.” [B]

Els professionals, però, també tenen una altra eina per intentar que els expedients disciplinaris no siguin els que canviïn la perspectiva d'una futura sortida: les cancel·lacions de les sancions. La possibilitat de cancel·lar les

sancions que comporten els expedients disciplinaris, sobretot les cancel·lacions anticipades, suposen una ajuda per no perdre una sortida o un permís per qüestions temporals que beneficien l'esglaonament de la condemna.

“La clau no és la sanció, sinó la cancel·lació de la sanció. En fem moltes de cancel·lacions a la meitat: van en favor que l'intern avanci cap a la sortida en medi obert.” [C]

c) Incompliment del tractament

S'ha vist que la base del procés de reinserció és el Programa Individual de Tractament, que marca els objectius a assolir i les activitats i programes a realitzar per tal d'aconseguir aquests objectius. I també s'ha dit que el tractament, malgrat tot, és voluntari: l'intern pot decidir si seguir-lo o no, tot i que li quedarà clar que el fet de seguir-lo l'afavorirà més que si no el segueix.

“El tractament és voluntari: si una persona no vol participar de cap tractament doncs compleix la seva condemna de manera íntegra i no fa cap tractament. Però és voluntari, relativament, perquè dónes certs beneficis per fer el tractament: sortides, permisos, beneficis penitenciaris de tenir una tele a l'habitació, de fer un destí millor remunerat... tot això influeix en fer un tractament: si tu compleixes tindràs beneficis; si no ho fas, no en tindràs.” [G]

És important destacar un aclariment sobre l'incompliment del tractament que fa trontollar l'assimilació de la mala conducta únicament a l'existència d'expedients disciplinaris:

“El no compliment del PIT també és mala conducta, no només els expedients disciplinaris.” [A]

Hi ha alguna escletxa, sobretot en el perfil de les dones internes, on aquest tractament pot no ser vist com una necessitat total abans de la sortida:

“Malgrat no hagi acabat el programa, si no hi ha una situació de risc important, sortirà de permís si ha complert la ¼ part de la condemna [...] A vegades cal fer prevaldre algunes coses per sobre d'altres.” [B]

Això s'explica per les característiques que comparteixen la majoria de dones que estan complint una condemna i que es desgranaran en l'apartat 4.3 dedicat als interns.

Tant els expedients disciplinaris com l'incompliment del tractament són dos aspectes que van units. Pels professionals, s'entén que si l'intern incorre en alguns d'aquests supòsits perd la possibilitat de gaudir de sortides, permisos i, fins i tot, del tercer grau, i la responsabilitat queda en mans de l'intern.

“El tractament penitenciari realitzat és important de cara a les sortides.” “Puc suggerir-li a l'intern, quan el rebo, que faci el programa perquè així tingui més possibilitats que li donin algun benefici penitenciari.” [I]

“Si no surten [...] sempre és perquè ells no es deixen, perquè fan les coses malament, sinó sortirien.” [G]

“Se'ls hi dona l'oportunitat sempre. Els hi donem una via, però són ells els qui hi han d'anar, si ells no volen...” [A]

d) Responsabilitat civil

El pagament de la responsabilitat civil, inclosa en alguns tipus de delictes, també forma part del PIT i, per tant, és una de les obligacions del tractament per part de l'intern.

El principal escull existent en el pagament de la responsabilitat civil és la falta d'entesa sobre quina és la quantitat que cal haver pagat en relació al total que s'ha de satisfer per tal que es consideri suficient.

“Si no hi ha un pagament de la responsabilitat civil que es considera suficient, sempre hi ha un recurs de la Fiscalia.” [B]

“Ha d'anar en funció de les possibilitats de pagament de l'intern.” “Sóc flexible a valorar l'esforç reparador sempre i quan la persona mostri, en funció dels seus mitjans, que vol satisfer la responsabilitat civil.” [I]

I és que el pagament de la responsabilitat és un dels requisits per poder accedir al tercer grau, tot i que actualment s'afirma que s'ha estès a altres figures com els permisos i les sortides.

“El tema de la responsabilitat civil és molt important per un tercer grau, has de començar a pagar-la.” [B]

“És important que s'hagi de complir, però no sé si estem sent massa restrictius en aquest tema: abans era un requisit pel tercer grau, ara ja ho demanen pels permisos i les sortides programades.” [B]

Tot i que no tothom hi sembla estar d'acord, argüint consideracions legals:

“[La responsabilitat civil] només és pertinent en els casos de la llibertat condicional i el 3r grau, en d'altres casos no s'ha de tenir en compte perquè la llei no ho contempla.” [I]

“En tema de permisos jo no ho prenc en consideració sota cap concepte.” [I]

El fet que la responsabilitat civil acabi sent un requisit per totes les opcions de sortida pels interns fa que alguns professionals, sobretot els juristes, afirmen que hi ha una desvirtuació d'aquesta figura: si l'intern la veu com un mecanisme per poder aconseguir una sortida no ho veurà com una necessitat de reparar a la víctima del delictes comès.

“Si pagues la responsabilitat civil podràs optar a un permís o a un tercer grau, però això no és així. Si la pagues, com a mínim la víctima quedarà reparada, i aquesta reflexió la fan molt pocs.” [C]

“Intento no fer un plantejament instrumental perquè en teoria un comportament de reparació ha d'anar pel dany de les coses o les persones.” [C]

“També és cert que molts interns paguen exclusivament com a mitjà instrumental per obtenir beneficis penitenciaris.” [I]

“La responsabilitat civil es pot tenir en compte per tal de valorar l'empatia de l'intern amb les víctimes.” [H]

De la mateixa manera, alguns critiquen que s'associï aquesta figura a assumir la culpa i la responsabilitat pel delictes comès per part de l'intern, sobretot arran d'algunes respostes rebudes des dels òrgans de control a una proposta de permís o de tercer grau:

“Des de Fiscalia o JVP et poden respondre «No assumeix adequadament la culpa i la responsabilitat»: això no és objectiu. Què vol dir que no ho assumeix? En part està complint la pena. La responsabilitat sempre l'assumeixen, perquè estan aquí.” [C]

No s'han de perdre de vista les implicacions que té per a la persona que la regressin des del tercer grau després d'uns mesos de gaudiment quan el principal motiu és l'impagament de la responsabilitat civil sense tenir en compte d'altres avenços realitzats en el seu tractament:

“Regressa atenent només a raons de pagament insuficient de la responsabilitat civil sense tenir en compte altres factors.” [C]

“Aquests criteris de la reparació són cada vegada més estrictes [...] i això ens genera uns problemes que acaben no sent tractamentals, perquè si acaba regressat l'intern no ho entén.” [C]

A més a més, no es poden obviar les dificultats que una persona internada en un centre penitenciari pot tenir per fer front al pagament d'aquesta responsabilitat civil. Si no es tenen recursos, fer les gestions per poder-la pagar es compliquen, i alguns professionals es pregunten si no seria més lògic gestionar aquest pagament des de l'exterior.

“A vegades sembla lògic que la persona hagi de sortir per poder gestionar el pagament de la responsabilitat civil.” [C]

5.2. La professió

La professió que cada agent desenvolupa en el procés de reinserció també té els seus condicionants, provinents dels aprenentatges, l'experiència laboral o la motivació. Alhora, també hi influeixen la relació amb els altres col·lectius professionals que intervenen en el procés, des de la relació amb els superiors a

la que es manté amb la comunitat o la família. Aquests condicionants es desgranen a continuació.

5.2.1. Objectius i funcions

Tots els professionals entrevistats coincideixen a l'hora de descriure els seus objectius en relació a la seva feina, centrats en la reinserció de la persona ingressada a un centre penitenciari a partir d'ajudar-les a iniciar un canvi.

“Intentar canviar aquesta gent, intentar treballar per motivar un canvi, intentar participar en la reeducació.” [G]

“Tu treballes per això, per ajudar a provocar un canvi.” [B]

“Volem que solucioni mínimament els problemes que té, que deixi de fer aquest tipus de vida i si es pot reinserir doncs millor que millor.” [D]

Reconeixen que no és un objectiu fàcil, sobretot perquè treballar-ho des d'un medi tancat dificulta molt més la tasca.

“La pròpia presó, l'entorn, no és facilitador del canvi.” [F]

Per això tots coincideixen també en què els professionals que treballen en els centres penitenciaris han d'estar predisposats a aquest canvi i tenir una gran motivació per desenvolupar les seves tasques.

“El més important és la predisposició positiva que tu tinguis vers la feina.” [G]

“És una feina molt vocacional, això, si no t'agrada... ostres. Però hi ha molta gent motivada.” [B]

“M'ho crec. Estic convençuda que la meva feina té un sentit. Crec en la rehabilitació, crec en tot això que fem nosaltres, i crec en el canvi de les persones.” [B]

“El professional vol que la seva feina serveixi d'alguna cosa.” [D]

Destaquen també la importància de la responsabilitat en la feina que realitzen, sobretot a l'hora de pensar en les conseqüències de les seves decisions.

“La Junta de Tractament pren decisions cada dia sobre les vides de les persones, llavors és un tema de molta responsabilitat.” [C]

5.2.2. Aprenentatges

Qualsevol feina requereix d'uns aprenentatges, i aquí la gran majoria de professionals coincideixen en destacar-ne dos: els companys i la formació. Pel que fa als companys, molts indiquen que quan van començar en el seu lloc de treball no coneixien gran cosa del què havien de fer, i que l'ajuda més gran per aprendre-ho els hi arriba dels companys de feina, sobretot dels companys del mateix col·lectiu professional, i també d'algun superior jeràrquic.

“Aquí aprens a... t'ho trobes, t'ho vas trobant.” [A]

“Vaig arribar a [centre penitenciari], aquest és el teu equip... i acabes contínuament preguntant, preguntant, preguntant.” [B]

“També necessites un company al costat i algun cap superior per complementar aquesta informació.” [G]

Una de les persones va fer un el següent símil sobre aquest desconeixement previ sobre les tasques que s'han de realitzar, tenint en compte que parlem de professionals que treballen en centres penitenciaris:

“És molt normatiu però després ningú t'explica les normes, ningú et diu: mira, aquestes són les teves funcions.” [A]

L'altre element és la formació, però no només la seva formació de base que els ha permès accedir al seu lloc de treball, sinó i sobretot la formació específica necessària per desenvolupar-se al centre penitenciari. Molts professionals parlen positivament de la formació que se'ls hi ofereix, sobretot si es tracta de formació relativa a canvis en el funcionament o instruments nous que s'han d'aplicar perquè són imprescindibles per la seva tasca, però també d'una formació relativa a les habilitats professionals, indispensable per la feina.

“Formació contínua, possibilitats de formar-nos en aquelles coses que són noves en el sistema, i també podem participar-hi de forma activa.” [G]

“I buscar eines que m’ajudin de palanca, d’ajut, per facilitar el canvi de les persones.” [F]

“Hem de tenir una bona formació i unes bones habilitats professionals.” [B]

Vinculat a aquests dos elements n’hi ha un altre que també es destaca com a camí per aconseguir aquest coneixement, i és la pròpia experiència. Des del coneixement de la institució, del seu funcionament, de l’ordre jeràrquic, i fins i tot de la pròpia intervenció amb els interns, un dels grans proporcionadors de coneixement pels professionals és l’experiència que han anat acumulant amb els anys. Tots els entrevistats coincideixen que el seu coneixement específic d’un centre penitenciari era molt limitat i que l’han pogut obtenir gràcies al seu bagatge com a professionals.

“Cada centre té una cultura i una dinàmica determinada, de gent que fa temps que treballa aquí i que arrossega a la resta de gent que va venint.” [B]

“És important saber què és el que espera l’Administració d’un.” [G]

5.2.3. Relacions

a) Amb superiors

En aquest tipus de relació hi ha diverses discrepàncies que no es poden explicar en funció del col·lectiu de pertinença ni del centre penitenciari on es treballa. El que defineix aquest tipus de relacions és, bàsicament, la proximitat o distància personal entre diverses línies jeràrquiques.

Per tal que aparegui aquesta proximitat es destaquen diversos aspectes com que s’escolti al professional, fent-lo partícip de les decisions que es plantegin a l’hora de modificar un programa o canviar mètodes d’intervenció:

“En la direcció del centre es discuteixen moltes coses, s’arriben a molts acords, estan molt oberts a parlar les coses, a introduir canvis que nosaltres proposem, i al revés, canvis que ens proposen i podem dir-hi la nostra.” [D]

“El centre penitenciari té llibertat per instaurar els programes que consideri més adients.” [G]

Molts d'aquests aspectes es propicien gràcies a la peculiaritat del propi centre, com una estructura reduïda que fa que tots els professionals estiguin més a prop i permeti la comunicació amb més facilitat.

“Som un equip molt petit [...] i permet una relació molt directa amb els caps directes. La comunicació és molt fluïda.” [B]

Ara bé, algunes de les relacions amb els superiors estan basades en la distància personal, sobretot en aquells casos que els superiors jeràrquics dels professionals no són gaire visibles per l'equip, quan es reben informacions contradictòries o quan no s'està d'acord amb les instruccions que es reben.

“Se'ns escolta a nivell de subdirecció, però no el director, que no el veiem.” [A]

“Que vingués més sovint el subdirector de tractament i que ens digués: a veure, quines dificultats teniu, com veieu el mòdul...” [B]

“A vegades ens arriben instruccions contradictòries: a qui he de fer cas?” [A]

“No estem d'acord amb totes les directrius que se'ns donen.” [A]

b) Amb altres professionals

La relació més important que destaquen tots els professionals és la que tenen amb els altres professionals que treballen al centre penitenciari, i no només els del seu mateix col·lectiu, sinó amb tots els altres. El fet que en tots els centres es treballi en equips multidisciplinaris on hi ha representat un professional de cada col·lectiu (educador, psicòleg, jurista i treballador social) és el principal factor perquè la relació entre professionals hagi d'aparèixer de manera obligada. Tanmateix, tots els professionals entrevistats coincideixen a remarcar la necessitat de treballar de manera col·laborativa entre tots, mitjançant els equips multidisciplinaris, per poder abordar els casos més integralment.

“El treball en equip és imprescindible. Tots han d'anar amb la mateixa sintonia: han de treballar conjuntament, sinó no funciona.” [G]

“No veig la meva feina sense aquesta coordinació, per mi enriqueix. No vull treballar jo sola aquí dins, seria un problema molt greu. Cal un bon vincle i una bona relació amb l’equip.” [A]

Un espai disponible per poder realitzar aquest treball en equip, que no hi hagi cap encobriment d’informació relativa als interns que es tracten i la disponibilitat d’eines que ajuden a aquest traspàs d’informació són alguns dels aspectes clau que els professionals acorden en mencionar:

“Treballen conjuntament tots, i es coordinen. [Els professionals] dialoguen directament ja que comparteixen un mateix espai: la informació circula i tothom ho coneix tot dels interns.” [G]

“No hi ha tabús en el traspàs d’informació, estem parlant constantment de casos.” [B]

“[L’Agenda de Tractament] és una eina compartida per tots els professionals. És fàcil seguir l’evolució d’un cas, és molt útil.” [B]

Tot i això, aquest treball en equip no sempre és fàcil. A vegades sembla que la parcel·lació entre les àrees que gestiona cada professional no són del tot estanques, sinó que una mateixa informació pot servir per a la intervenció de diversos professionals, i això a vegades provoca algunes topades i indefinicions, tot i que també hi ha qui ho veu de manera positiva.

“En el fons certes tasques es trepitgen les unes a les altres.” [C]

“[A vegades] la gent es pensa que et poses en el seu terreny.” [C]

“Encara que tinguem una àrea, les àrees no estan tan delimitades, però no es trepitgen, es complementen. La meua visió me la complementen els companys de l’equip.” [D]

“També hi ha dificultats. És difícil això de treballar en equip, és difícil.” [C]

La importància del treball en equip també es troba en el moment de prendre decisions que afecten al procés que l’intern segueix cap a la seva rehabilitació i que es recull en el PIT. Els professionals valoren que totes les aportacions de

tots els col·lectius de professionals que hi intervenen siguin igual d'importants per arribar a acords. És més, són indispensables, perquè la importància d'aquestes reunions d'equip no és que cadascú aportï la informació relativa a la seva àrea de coneixement, sinó que a través de totes les informacions aportades es pugui valorar el cas de manera integral i de forma conjunta. Aquesta acció conjunta, a més, influeix en com l'intern rep les resolucions sorgides en les reunions d'equip.

“A nivell de Junta, tots els professionals són igual d'importants.” [C]

“És un treball molt enriquidor, aprenem els uns dels altres, no podríem treballar sense l'altre. Som un equip. Les decisions es prenen sempre tenint en compte les opinions de l'altre.” [C]

“[En les reunions d'equip] has de votar conforme tota la informació i no des de la teva àrea, has de votar segons la globalitat del cas.” [B]

“Treballar tots a una cap a un objectiu concret fa que l'intern sàpiga que ens preocupem per ell.” [A]

En aquesta relació amb els professionals és necessari fer un incís amb la relació que es té amb el personal de vigilància. Tots els professionals entrevistats coincideixen en la importància d'aquest col·lectiu que va més enllà de la seva tasca com a garants de la seguretat als centres penitenciaris, tot i que és una tasca bàsica també per poder dur a terme tasques de tractament.

“És bàsic. Sobretot a nivell de convivència ambiental del mòdul. A partir de les seves accions podran garantir també les accions de tractament.” “Sense això no tenim lo altre [tractament].” [G]

Però, com es deia, se'ls hi reconeix un altre aspecte rellevant dins de la intervenció més tractamental. Encara que no sigui una funció associada a la seva tasca, tots els professionals reconeixen que el fet que siguin les persones que conviuen més hores amb els interns fa que la informació que recullen sigui de gran rellevància a efectes de relació amb els professionals i de tractament.

“Tenen molta informació i molt bona perquè els veuen cada dia. És informal, però hi ha de ser, per mi formen part de l’equip de mòdul.” [B]

“Es poden incorporar aprenentatges de manera informal.” [G]

“Sent funcionari d’interior és com més temps passes amb els interns, i per tant, és on més es pot reeducar si tens aquesta visió. Amb ells la informació també és molt fluïda.” [G]

“Quan baixem a fer intervenció estan allà, i hi parles.” [B]

“Intervenem en el dia a dia de l’intern, i sí que ens coordinem, hi ha un treball conjunt.” [D]

Tot i que en aquesta investigació no s’ha entrevistat a cap professional de vigilància, molts dels entrevistats sí que tenien experiència prèvia en aquest cos abans de desenvolupar les seves tasques actuals. Les persones entrevistades que tenen experiència en els dos àmbits han resultat ser les més sensibles a considerar la importància del personal de vigilància en tasques més aviat relatives al tractament de l’intern, però no els únics. D’altres professionals, com s’ha mencionat, afirmen utilitzar la informació que els hi traslladen per abordar-la amb l’intern quan és necessari. De tota manera, tots els professionals tenen molt clar que aquesta no és una funció que hagin de desenvolupar i, per tant, saben que no tot el personal de vigilància els podrà fer un traspàs d’informació igual d’útil.

“Que siguin conscients que són agents de canvi, o d’hàbits o... depèn de la persona, no és inherent al càrrec.” [G]

Menció a part són les relacions entre professionals de fora dels centres penitenciaris, per exemple, els òrgans de control –també entre ells– i els agents encarregats del disseny i la implementació de polítiques. En la majoria de vegades que s’ha mencionat aquesta relació s’ha fet declarant la seva inexistència, però justificant que sigui així:

“[Amb la direcció General i les direccions del centre penitenciar] no hi ha contacte” [I]

“No hi ha un tracte pròxim amb altres organismes [com la Direcció General o els JVP], i potser seria útil.” [H]

“Crec que és correcte que sigui així, perquè la funció del JVP és de vigilància, de control d’activitats de l’administració penitenciària, i treballar conjuntament desvirtuaria aquesta finalitat.” [I]

c) Amb entitats comunitàries

Un altre dels col·lectius amb qui els professionals es poden relacionar pel desenvolupament de la seva feina és amb el de les entitats comunitàries, ja siguin les que entren al centre penitenciari a realitzar activitats com si estan situades a l’exterior. En la gran majoria de persones entrevistades s’ha vist un gran desconeixement, no de les tasques d’aquest tipus que l’intern realitza, sinó de les persones que les gestionen. De tota manera, els col·lectius més vinculats amb aquestes entitats són els educadors (per aquelles activitats que es realitzen dins del centre) i els treballadors socials (per les que es realitzen fora).

“Hi ha entitats que col·laboren amb les activitats, n’hi ha que vénen a fer missa... però sobretot col·laboren en les activitats. Sobretot de lleure, des d’una vessant més lúdica, també en el cap de setmana fent sortides programades.” [A]

“La relació amb professionals de recursos externs és la derivació.” [D]

La relació que hi mantenen, però, és desigual. Des del col·lectiu d’educadors sembla que no hi tenen una relació gaire fluïda, basada sobretot pel desconeixement de les activitats que les entitats hi realitzen i de la funcionalitat que tenen.

“A vegades [els interns] fan una activitat portada per una entitat que no saps gaire què fan.” [A]

Pel col·lectiu de treballadors socials, més avesats a treballar de cara a l’exterior, mantenen una relació quasi diària amb totes les entitats que els hi poden oferir algun recurs per vincular-hi els interns. Ara bé, aquesta relació és

diferent si parlem d'interns que han de gaudir de permisos, sortides o tercers graus, on la relació és més fluïda i la coordinació més forta, que si els interns acaben la condemna en segon grau, on aquesta relació és més aviat de mínims.

“Si surten de permís sí que hi ha una coordinació amb ells, per qualsevol altre cosa no.” [D]

Tot i que d'aquestes entitats comunitàries, la intervenció que realitzen amb els interns i la vinculació que tenen amb el sistema i els professionals s'abordarà a l'apartat 4.4, la percepció d'aquesta relació per part de les persones implicades en les entitats és que és una relació necessària.

“Tots els voluntaris tenen molt clar que necessiten tenir una bona relació amb els professionals dels quals depenen, en general, hi ha una bona implicació.” [E]

5.2.4. Dificultats

Malgrat la compartició d'uns objectius, la motivació de gran part dels professionals que hi treballen i els aprenentatges recollits al llarg dels anys, la tasca diària d'aquestes persones també presenta algunes dificultats. Les que han anat apareixent al llarg de les entrevistes i que poden interferir més en la seva feina han estat la ràtio d'interns per professional, un excés de burocratització, la falta de recursos (dels espais al material) i la necessitat de desconnectar de la feina.

“Jo no puc fer una feina exhaustiva amb tots.” [B]

“No tots coneixem tot el que es fa aquí dins.” [A]

“Hi ha un excés de burocràcia.” [B] [C]

“Has de desconnectar, necessites descansar mentalment.” [G]

5.3. L'intern

Evidentment, tota intervenció realitzada dins d'un centre penitenciari té com a objectiu aconseguir la rehabilitació de l'intern. En aquest apartat s'exposa tot allò relacionat amb aquesta intervenció realitzada pels professionals cap als interns per tal de visualitzar quins són els elements clau d'aquesta intervenció, i es fa tenint en compte que aquests elements poden estar relacionats amb el propi sistema i el tractament realitzat, amb la manera de treballar dels professionals i la relació que estableixen amb els interns, i amb com els propis interns s'enfronten al seu procés de canvi.

5.3.1. Elements de tractament i de sistema

Pel que fa als elements que els professionals destaquen i que tenen relació amb el propi sistema on estan immersos i el programa de tractament utilitzat, se'n poden destacar tres:

a) Atenció individualitzada

Tots els professionals relaten la necessitat de dur a terme un programa de tractament individualitzat, que abordi el cas de manera global i permeti incidir en tots els aspectes que es recullen com a necessitats, carències i punts febles.

“Aquí es treballa molt a nivell individualitzat.” [G]

“El tractament és el més individualitzat possible.” [A]

“T'has d'adaptar molt a la persona, no treballaràs igual tots els casos, segons les necessitats, els ritmes de la persona... per això es fa un estudi multidisciplinari, per intentar oferir el millor a cada cas.” [D]

b) Objectius assumibles

Un cop es té un pla personalitzat, cal abordar els factors segons la pròpia necessitat de l'intern i, el que potser es destaca com a més important, treballar-los a través d'objectius fàcilment assumibles per l'intern per tal que pugui visualitzar-ne els progressos.

“Objectius a curt termini perquè vegin més les progressions: He fet un pas, bé, ara a fer-ne un altre.” [D]

“La reeducació no és tema d’un dia, a vegades és tota la vida.” [G]

“A vegades només el fet d’entrar a presó ja és un element d’intervenció, sobretot amb persones amb risc baix, per l’efecte intimidatori.” [G]

c) Dificultat del procés

També s’han de tenir en compte altres condicionants que fan que aquest procés de reinserció no sigui sempre fàcil.

“Els processos no són fàcils. Són durs, complicats, que hi ha de posar la pell tothom, des dels interns als professionals i els que han d’acollir-los al carrer.” [G]

“Ajudar no és donar-li tot el que demana.” [B]

“Ells no perden la idea que tu ets un professional, i que ets de serveis penitenciaris, i que ets un element de control.” [D]

5.3.2. Elements de relació amb els professionals

Hi ha diversos elements en què els professionals coincideixen a l’hora d’abordar la seva relació amb els interns que intervenen en el seu procés de rehabilitació.

a) Vincle

El principal element que està present en totes les entrevistes als professionals és el vincle. Establir un bon vincle amb l’intern és vist com la clau de volta de la intervenció perquè permet tenir una relació més horitzontal amb l’intern, tractar-lo de tu a tu, i que la confiança sorgida d’aquest vincle possibiliti propiciar els canvis necessaris en l’intern per afrontar el procés de reinserció. Fins i tot, el discurs de les entitats comunitàries també considera el vincle com una part essencial de la relació amb els interns.

“Cal un vincle fort. Un vincle de confiança és necessari perquè [els interns] vinguin a buscar-te quan ho necessiten.” [A]

“Si tu vols que realitzin algun tipus de canvi aquest vincle és necessari. El vincle és el més potent que hi ha per treballar.” [A]

“Cal un vincle de confiança [amb els professionals]: que no amagui informació, que no ens menteixi, que ens digui realment quina és la seva situació a l'exterior.” [B]

“L'eix transversal a totes les activitats de voluntariat i col·laboració és el vincle i l'acompanyament educatiu.” [E]

b) Acompanyament

El professional s'assimila molt a una posició d'acompanyant en el procés que fa el propi intern. Una persona que està al seu costat, que escolta, a qui sempre s'hi pot acudir i que pot detectar el moment en el qual és millor intervenir, però que no ho fa des d'una posició superior.

“Intervenció des de l'acompanyament.” [A]

“Si ells se senten acompanyats, recolzats, que no estan sols, el camí sempre és més fàcil.” [D]

“Sentir-se acompanyats, que algú es preocupa per ells, passi el que passi i faci el que faci.” [F]

“Hi ha vegades que l'únic que fas és posar orelles.” [D]

“Moltes vegades les demandes no són explícites, són implícites. La nostra feina és detectar el moment on està la persona per poder actuar.” [D]

“Posicions de superioritat de «tu has de» no la suporten, els genera l'efecte contrari.” [B]

Aquest acompanyament també s'ha vist en els òrgans de control, a vegades potser amb una finalitat molt clara dins el compliment de la pena, però també són una altra veu que s'uneix als altres professionals que treballen amb l'intern:

“De fet, crec que en el fons per ells és l’última empara que tenen, acudir al Jutge és com... som els seus protectors, l’últim recurs per aconseguir un benefici.” [I]

“A l’intern li dono [consells] perquè ell me’ls demana.” [I]

c) Motivació

La motivació també forma part de la tasca del professional: ha de saber com estimular l’intern per tal que iniciï el seu procés de canvi i no l’abandoni. En aquest sentit, el professional ha de vetllar perquè l’intern segueixi el seu programa individual de tractament tal i com està definit ja que és l’instrument que l’ajudarà a afrontar aquells aspectes que necessiten més intervenció. Com ells mateixos diuen, la motivació no és un procés fàcil i cal insistir.

“Convèncer a la persona que cal fer aquests canvis, és a dir, buscar la seva motivació.” [G]

“L’educador ha de motivar-lo perquè el faci [el tractament]. És el seu referent.” [A]

“Motivar-los és complicat. L’internament pesa: quan portes dos anys tancat no és fàcil tampoc.” [A]

“La motivació és molt important, i molts interns no estan motivats per canviar.” [C]

d) Confiança

La confiança també és un element important en la intervenció dels professionals, i té un doble nivell: la confiança que els professionals i els interns han de tenir recíprocament, i la confiança que els propis interns han de tenir en ells mateixos, és a dir, amb les seves possibilitats de canvi. De moment, aquí es presenta el primer nivell, on el professional busca la manera que l’intern li faci confiança per poder intervenir. I és que tot i que ens hem de situar dins d’un centre penitenciari on s’està complint condemna, la visió que l’intern ha de

tenir de l'equip professional que l'acompanya no és el d'un agent que el castiga, sinó d'algú que l'ajuda.

“Li hem de donar confiança.” [C]

“T’han de tenir confiança [...], els hi has de donar aquest marge, si no els hi dones no hi ha possibilitat de canvi.” [A]

“Percebre a l’equip com un equip de suport, no com un equip castigador.” [B]

“O creiem una mica amb ells, perquè ells aprenguin a creure amb si mateixos o no hi ha res a fer.” [B]

“No t’han de veure com un contrari, sinó com un aliat.” [B]

“El punt d’inflexió és quan veuen que sí que es pot confiar amb l’equip, perquè no l’han enganyat, per exemple, quan acaba tenint un permís.” [G]

e) Tractar-los com a adults

Tots els col·lectius de tots els centres penitenciaris entrevistats coincideixen en què cal tractar a l'intern com un adult i critiquen que en algun moment se l'infantilitzi. De fet, els professionals en parlen indistintament en els casos de joves, dones o homes interns. Aquest aspecte té més importància del que sembla a primera vista ja que implica un tractament de l'intern basat en la igualtat, en una aproximació de tu a tu, on sigui el propi intern qui es responsabilitzi dels seus actes i prengui partit en el seu procés de canvi.

“Crec que és molt important tractar-los com a adults, que és el que són.” [G]

“És important fer-los sentir adults, que se sentin participants de la seva pròpia trajectòria.” [A]

Al mateix temps, aquesta concepció té un efecte en els propis professionals que intenten transmetre als interns, i és que la seva relació professional-intern és això, una relació professional, i no pas basada en termes de vincle afectiu.

“Si tens una recaiguda no passa res, no m’enfadaré, no sóc la teva mare.” [A]

“Jo no et mentiré ni aniré darrera teu, és la teva responsabilitat. I com que és la teva responsabilitat tu també has d’assumir la teva pròpia decisió, perquè ets una persona adulta, jo no et tractaré com una nena petita.” [B]

“Jo no sóc la teva mare, tu has de prendre les teves pròpies decisions.” [B]

f) Eines

Tota intervenció realitzada amb l’intern anirà encaminada a proporcionar-li eines perquè sigui ell qui pugui manejar el seu propi procés de canvi i reinserció. La idea és que totes les eines que es proporcionin a l’intern per part dels professionals li seran útils no només en aquest moment de la seva vida, sinó que les podrà utilitzar en el futur per tal d’evitar el seu reingrés a presó.

“I donar eines, moltes eines, moltes oportunitats, si no per ara per més endavant.” [D]

Alhora, la intervenció que realitza el professional es basa també en una gran varietat d’eines que l’ajuden a apropar-se a l’intern. Parlen del reforç positiu, de deixar-li el seu propi espai, de posar límits, de combatre l’hostilitat i de no enganyar l’intern.

“Cal reforçar allò positiu i no només allò negatiu.” [A]

“Hem d’intentar treure el millor de les persones: posant-te al mateix nivell que l’altre i no tractant-lo des de la superioritat.” [B]

“Que puguin participar, que puguin xerrar, dir la seva, reflexionar, d’una manera oberta, que puguin estar actius.” [B]

“Una de les maneres de connectar és posant-li límits, encara que sembli contradictori, perquè molts d’ells no han tingut mai límits i agraeixen que els hi parlis clar.” [A]

“S’ha de començar per resoldre una mica l’hostilitat, perquè són hostils contra el sistema, i nosaltres som el sistema.” [B]

“S’han d’explicar totes les decisions que es prenen, i donar-los expectatives de millora.” [G]

“Si algun acord no es pot complir sempre se li explica el perquè. Se’ls hi ha d’anar de cara.” [B]

I encara hi ha d’un altre tipus d’eines, com són les possibilitats de recórrer les decisions penitenciàries per part dels interns, que es presenten com un cert empoderament pels interns.

“L’intern coneix com exercir els seus drets de recurs [...] les veus corren molt ràpid, es passen models entre ells...” “Tots coneixen la possibilitat, que hi ha un Jutge, i que els pot escoltar.” [I]

5.3.3. Elements referents a l’intern

Per últim, els professionals entrevistats han pogut identificar els elements relacionats amb com els propis interns s’enfronten al seu procés de canvi.

a) Edat

Sobretot en els interns joves, també en algunes dones que ho són, l’edat es veu com un dels factors que empenyen l’intern a iniciar el procés de canvi. És el propi procés maduratiu el que els fa reflexionar sobre la seva trajectòria i com volen construir el seu futur en la reinserció.

“Són adolescents, van amb retard de la gent que està al carrer: si algú que està fora, mínimament normalitzat, es pot dir que als divuit anys ja madura, els d’aquí a dins maduren als vint-i-cinc anys, els costa més.” [G]

“Els veus madurar, i a vegades maduren per si sols. L’edat és un factor important.” [B]

“Un punt important és la maduresa de la pròpia persona.” [C]

b) Responsabilitzar-se

Els professionals coincideixen a assenyalar aquest factor com a rellevant en tant que és tant necessari el reconeixement dels fets que els han dut a

l'internament i del pes de la pròpia trajectòria per entendre el seu moment present, com responsabilitzar-se dels seus progressos, èxits i fracassos durant la intervenció en el centre penitenciari.

“Que siguin capaços de reconèixer el què han fet, a on han arribat, i el que han ocasionat les seves actituds i conductes.” [G]

“Fer-los reflexionar sobre les conseqüències del delicte. Cal conscienciar.” [B]

“Veure les conseqüències del delicte crec que és el que els hi fa més efecte.” [C]

“S’han d’autoresponsabilitzar perquè sinó quan surtin fora no sabran fer-ho. Quan són capaços de fer les coses sols, se senten molt bé, com qualsevol de nosaltres.” [B]

“Els permisos, quan no surten bé, et permeten fer-li veure que no ha fet les coses bé i que s’ha de seguir treballant, però no és una cosa personal, no t’han fet res a tu.” [A]

c) Agents del propi canvi

En la mateixa línia, els professionals tenen clar que cal que siguin els mateixos interns qui agafin les regnes del seu propi tractament. Si l'intern no vol no només no seguir el tractament sinó no formar-ne part de manera activa, cap de les intervencions dels professionals podrà tenir efecte. Així, les intervencions dels professionals van encaminades a donar-los eines, espai, acompanyament o confiança, entre d'altres, per tal que els propis interns iniciïn el procés de canvi i el segueixin.

“Els processos de canvi els fan ells, nosaltres només els donem les eines.” [A]

“Han de decidir ells i els hi has de deixar decidir. Han de trobar ells el camí. Tu els pots ajudar, orientar... però no els pots obligar.” [B]

“Hi ha un component personal de la voluntat de l'intern de fer un canvi. Si els interns volen és perquè han fet consciència i volen sortir-ne.” [C]

“Ho ha de veure ell [la necessitat del canvi]. Per molt que tu li diguis, ho ha de veure ell.” [D]

“Depèn d’ell [de l’intern] en certa manera que se sotmeti al tractament pactat i que col·labori una mica amb allò que els tècnics considerin imprescindible de treballar.” [I]

Convertir els interns en els agents del seu propi canvi també els fa responsables dels resultats de les accions que emprenguin. Un exemple podrien ser les sortides o els permisos que puguin aconseguir: pels professionals, aconseguir-los o no únicament dependrà de l’actitud de l’intern i de les seves ganes de treballar en el seu programa.

“Fer-li veure que ell és l’agent de canvi, que d’ell dependrà que se li puguin proposar sortides, etc.” [A]

“Si l’intern ha fet una bona evolució ja es marca el camí de sortida.” [C]

“Quan són preventius no els impacta gens l’entrada a presó, només els comença a preocupar quan són condemnats. Fan un canvi: «ara haig de posar-me a treballar perquè sinó d’aquí no surto».” [C]

Els professionals parlen d’implicació dels interns i la necessitat que siguin proactius. Es busca que no siguin objectes passius on el professional sigui l’únic que l’interpel·la, sinó que sigui el propi intern qui tingui aquest paper guiats pel professional.

“Cal implicació dels interns, que vulguin aportar les seves problemàtiques.” [G]

“El que no han de fer és passar de tot. Si no em fan demandes jo interpreto que ja estan conformes amb el pla que tenen.” [C]

“A veure, el treball que fan ells també és molt important, igual que el que fem nosaltres. Ells també pensen molt, treballen molt i reflexionen, són crítics amb ells mateixos... Nosaltres acompanyem aquest treball que fan ells.” [D]

Fins i tot, en alguns casos, el procés de canvi és dut a terme íntegrament per l’intern a través de la seva pròpia reflexió.

“Molta gent fa el procés per si mateix, de reflexió, de reconeixement... fan el procés per si mateixos.” [B]

“Hi ha persones que funcionen i funcionen per elles, que fan el canvi de xip.” [D]

d) El moment del canvi

Cal tenir en compte els moments dels propis interns, la seva pròpia evolució en la intervenció, perquè a vegades el ritme del programa que s'ha establert i el de l'intern no estan sincronitzats. En la majoria de casos, els professionals afirmen que si el moment no és el precís, la intervenció no tindrà l'efecte desitjat. Però quan el moment arriba, tota la intervenció realitzada pel professional aflora.

“Cadascú canvia quan vol canviar, a través de tots els granets de sorra que tothom hi posa.” [G]

“He acabat entenent que amb tots no es pot fer tot, i que s'ha de respectar el moment en què està aquesta persona. Això no vol dir que en algun moment de la seva trajectòria personal i penitenciària doncs faci un tomb, i aquí està la nostra feina.” [D]

e) Expectatives

Dotar-los d'expectatives pel futur és un altre dels elements rellevants pels professionals per aconseguir que el procés de canvi tingui èxit. Tal i com s'ha mencionat anteriorment, tenir uns objectius pels quals avançar i que siguin assumibles ajuden en aquest procés. Alhora, però, cal que aquestes expectatives no siguin irrealistes sinó que s'ha d'aconseguir que els interns toquin de peus a terra.

“És important que tinguin expectatives.” [B]

“Confiar en ells, que poden fer-ho i que poden fer-ho bé.” [A]

“[La família] també és una motivació per intentar provocar el canvi.” [D]

“Els fills a vegades són un motiu de canvi important.” [B]

“A vegades tenen molta fantasia: allà em donaran feina, la meva família m’estima molt... i en realitat la família està saturada.” [G]

5.4. L’entorn

En el conjunt de la intervenció que realitzen els professionals amb els interns s’hi ha volgut afegir un element més: l’entorn. Parlar d’entorn significa fer referència al conjunt de la societat, el lloc d’on provenen els interns i on hauran de retornar un cop finalitzades les seves condemnes. També significa parlar de les entitats comunitàries i de voluntariat que realitzen activitats dins dels centres penitenciaris i les que completen la xarxa de recursos disponibles a l’exterior. Però també cal fer esment al paper que juguen les famílies dels interns en la pròpia intervenció penitenciària. I com, tot plegat, és gestionat també pels professionals entrevistats.

Primerament, però, cal dir que tots els professionals entrevistats han incidit en la importància de l’entorn en el seu paper en la reinserció dels interns. Una idea que es repeteix bastant és que cal considerar la presó com una part més de la comunitat i aconseguir que es retroalimentin una a l’altra.

“Aquí no som finalistes: som una part del sistema de rehabilitació, a partir d’aquí incitem canvis que s’han de continuar a l’exterior. Tots els canvis que s’inicien a la presó han de tenir continuïtat a fora.” [G]

“Cal obrir més les portes de la presó perquè hi entri la comunitat. S’obren cada cop més les portes, i aquesta és la línia a seguir, que ja s’està fent.” [D]

“Treballar la sensibilització social, i que formem part de la societat i que el centre no és un ens aïllat sinó que forma part de la societat.” [A]

Vinculada a aquesta idea n’hi ha una altra que també apareix amb força en el discurs d’aquests professionals, i és el d’intentar maximitzar les possibilitats dels interns per fer sortides a l’exterior mentre durin les seves condemnes i aconseguir, en la mesura del possible, que les acabin en un medi obert.

“Intentem treballar, i cada vegada anem a fer-ho més, cara a l’exterior. Per això és important treure’l a fora el més aviat possible i integrar-lo en la societat i en la comunitat.” [G]

“I treure’ls el més aviat possible, apropar-los al carrer, confrontar-los amb altres maneres de viure.” [G]

“Hi ha experiències que ells han de viure a fora, a la realitat, perquè això és el que el farà canviar.” [G]

“Potenciar la intervenció en l’exterior, sense oblidar la responsabilitat que tenim vers l’exterior.” [G]

“Tot el que sigui integrar-los fora i que vegin que hi ha una altra manera de treballar i fer les coses, jo crec que és una de les principals eines perquè canviïn la seva forma de vida.” [G]

5.4.1. Comunitat

a) Recursos

Una primera aproximació a la comunitat és necessària realitzar-la a través dels recursos disponibles en la xarxa comunitària. Aquesta xarxa està integrada principalment pels recursos integrats en els serveis socials de base, però també hi intervenen entitats col·laboradores i, fins i tot, associacions sense ànim de lucre.

És important no trencar la xarxa de recursos que l’intern pogués tenir abans d’ingressar a presó. Aquesta xarxa segueix sent útil, sobretot perquè coneix bé a l’intern i les seves necessitats, i fins i tot a les seves famílies.

“Importància dels recursos que ja coneixen els interns perquè ja havien intervingut amb ells abans que entressin a presó: la xarxa que ells tenen procurem mantenir-la, millorar-la i ampliar-la.” [D]

“Contactes amb els recursos on els interns estaven vinculats quan estaven fora i intentes fer seguir el tractament que tenien.” [A]

“Normalment hi ha moltes famílies que ja estan vinculades amb els serveis socials, i continuem aquest vincle.” [D]

En cas que l'intern no hagi tingut contacte amb la xarxa de recursos, els professionals dels centres penitenciaris, bàsicament els treballadors socials, es posen en marxa per vincular-lo allà on necessiti. Molts dels contactes s'inicien quan l'intern encara compleix condemna en règim ordinari, sobretot per preparar sortides o permisos, i alguns altres es tenen en compte per aquells casos d'interns que assoliran la llibertat definitiva des del segon grau sense gaires suports a l'exterior.

“Parlem amb serveis socials a veure quines opcions tenen, quin ventall de recursos tenen ells, sinó els nostres, sinó altres recursos de la comunitat que no siguin de serveis socials: entitats, fundacions... hem de mirar què és el que millor s'adapta a ells.” [D]

“Vincular-les a recursos que els hi puguin donar suport el dia de demà. Importància dels recursos externs, sobretot d'habitatge.” [D]

“Tirem de tot el que trobem, també parròquies... el que sigui.” [D]

“La majoria de recursos són privats i amb conveni amb la Direcció General, de caire religiós la majoria.” [D]

“Posar en contacte a la persona amb recursos que el puguin ajudar a fer una vida normalitzada, allunyada del delictes.” [F]

Ara bé, pels professionals hi ha certes dificultats que caldria millorar, sobretot la capacitat d'absorció de casos de la xarxa de recursos, que cada vegada està en una situació més precària, i algunes de les limitacions dels recursos que ofereixen ja que no sembla que tinguin un fàcil encaix amb els perfils d'interns que surten en llibertat des del segon grau.

“La xarxa a fora és feble, molt feble.” [B]

“Hi ha alguns recursos molt especialitzats que el que costa és trobar-los públics.” [D]

“Hi ha vegades que tenim problemes, perquè cada recurs té un perfil. Tens cent recursos però per un determinat col·lectiu només en tens un i si no hi ha places t’has d’esperar.” [D]

b) Voluntariat

Una altra part important de la comunitat són les entitats comunitàries de voluntariat. Aquí es farà menció exclusivament a les entitats que projecten activitats dins dels centres penitenciaris dutes a terme per persones voluntàries. Els professionals tenen coneixement d’aquestes activitats i creuen que són un factor motivador important de cara a l’intern, sobretot perquè la comunicació entre l’intern i el voluntari és diferent de la que manté amb el professional, i de sentir-se encara part de la comunitat.

“Però sí que sé que l’intern va a aquesta activitat, que li agrada, que el motiva, això ho sabem tots.” [D]

“Aporten aquesta frescor de fora.” [B]

“Algunes entitats que vénen i fan activitats, i algunes activitats són molt bones, eh?, i aporten coses diferents. Amb elles tenen més confiança i els diuen coses que a nosaltres potser no ens les diran.” [B]

“Hi ha entitats que col·laboren amb les activitats [...], sobretot de lleure, des d’una vessant més lúdica, també en el cap de setmana fent sortides programades.” [A]

Es considera que el voluntari és una persona amb un impacte important sobre l’intern i que té un valor en el procés de reinserció que l’intern realitza, sobretot perquè ho realitza de forma voluntària. També s’incideix en què molts d’aquests voluntaris tenen molta experiència i saben perfectament com situar-se dins l’ambient penitenciar.

“Els voluntaris fan una gran col·laboració.” [C]

“Aquí hi ha gent que es torna més creient, els hi donen forces per continuar.” [A]

“Hi ha voluntaris que saben on estan [...] i s’hi pot treballar molt bé.” “L’intern quan ve alguna persona de fora se l’escolta. És com oxigen.” [A]

“Aporten una veu exterior, una vivència externa, un llenguatge, una connexió amb el que està passant a fora, i això aporta elements de normalitat i de pertinença amb la comunitat.” [E]

“L’experiència de la gent que ve és boníssima.” [G]

Fins i tot es remarca que la gran majoria de les activitats desenvolupades per persones voluntàries es contemplen dins la programació del centre penitenciari.

“És una cosa instaurada, que ja està dins de la programació.” [G]

Ara bé, aquesta activitat no està exempta de crítiques. Tot i que alguns professionals creuen que és molt útil que les entitats de voluntariat entrin als centres penitenciaris per desenvolupar diverses activitats, també creuen que potser cal considerar que on fan falta els recursos és a l’exterior de la presó, tal i com s’ha vist al punt anterior. I, a més, creuen que les activitats que ofereixen han d’anar vinculades a les necessitats que el centre penitenciari hagi de cobrir.

“Jo necessito a l’entitat a fora, no la necessito aquí fent relaxació, la relaxació la puc fer jo.” [B]

“Necessito que algú a fora l’ajudi a fer aquest tipus de canvi, perquè és allà on ho necessita.” [B]

“Si vols oferir els teus serveis hauràs d’anar a oferir els serveis que l’entitat necessiti, no els que tu vulguis oferir.” [G]

“Jo no necessito que vingueu a dins del centre penitenciari a fer segons què, necessito coses concretes, i sobretot que siguin fora.” [G]

5.4.2. Família

Des de tots els centres penitenciaris es treballa estretament amb la família de l’intern, sempre que en tingui i es vulgui. En aquest punt s’han identificat

diverses maneres de fer-ho: intervenint amb la família de l'intern si es veu que cal fer alguna acció determinada, involucrant a la família en la intervenció de l'intern, i detectant problemàtiques en el si de la família perquè no puguin interferir en la intervenció.

a) Intervenir amb la família de l'intern

Aquesta intervenció amb la família té una funció d'acollida i d'acompanyament també a la família de l'intern amb l'entrada a presó, però la part més important és en el cas de les dones internes que són mares i deixen fills menors d'edat fora on molts casos no tindran a ningú amb qui quedar-se i a qui caldrà donar una resposta el més ràpid possible.

“La primera intervenció amb la família, quan el jove ingressa a presó, és de contenció i d'acompanyament”. [D]

“Acompanyem molt a les famílies en aquest procés, perquè també és difícil per elles.” [D]

“Tractem molt tot el tema d'infància [...] La majoria de les dones són mares, a fora queden infants, en alguns casos desatesos, en altres s'ha de buscar a veure qui els atén... la coordinació amb DGAIA és diària.” [D]

“S'intenta que els nens tinguin una vida el més normalitzada possible.” [D]

b) Incorporar a la família a la intervenció de l'intern

Aquesta és la part més important pel que fa a la intervenció amb l'intern ja que es tracta d'incorporar a la família en aquesta intervenció. La importància de tenir en compte a la família de l'intern és que segurament ella tindrà molta més informació sobre la problemàtica de l'intern i, a més, podrà ajudar a solucionar-ho.

“Normalment la família ja té consciència de la problemàtica, fins i tot millor que nosaltres, i la gran majoria de vegades sí que s'hi volen involucrar. Bé, és que ja hi estan involucrats, són la família.” [D]

“Els bons processos dels interns vénen donats majoritàriament per la incidència de la família.” [C]

La transferència d'informació entre les famílies dels interns i els professionals, sobretot els treballadors socials, és molt gran.

“Un dia a la setmana fan visites amb les famílies.” [D]

“La família truca molt i demana com està el cas.” [A]

“Importància del contacte amb els menors: amb els fills de les internes.” [A]

“Si veiem que el noi està malament fem una trucada a la família, a veure si el poden animar una mica... o al revés, a vegades la família també ens truca per dir que el veu malament, decaigut, doncs intentem treballar-ho.” [D]

Un dels punts forts de poder comptar amb la família en el procés de reinserció de l'intern és poder-la tenir en compte com a xarxa social i de suport per quan finalitzi la condemna. De fet, les principals tasques que es treballen amb la família són aquestes.

“Hem de treballar amb la família, que és un element molt important, que la família sigui conscient.” [G]

“Relació contínua amb els treballadors socials, i se'ls fa particips dels objectius i de tot el que volem fer.” [G]

“Es treballa amb la família en funció del moment en què estigui l'intern: no és el mateix el treball que es farà en un moment d'ingrés [...] que un altre moment com la sortida de permisos on treballem conjuntament per detectar possibles riscos a evitar o de cara a la llibertat definitiva.” [D]

c) Detectar problemàtiques en la família de l'intern

Com que no es pot pretendre que les famílies dels interns estiguin lliures de problemes, cal estar alerta per saber-los identificar en tant que poden afectar a la intervenció que es realitza amb l'intern i, sobretot, ho poden fer en el moment de la sortida en llibertat.

“El problema d’aquesta gent és que continuen sense tenir massa suport fora.”

[B]

“El principal problema que tenen les internes en la sortida és l’entorn.” [B] “En el cas de les dones, hi ha una vinculació clara entre parella i delicte.” [A]

“També hi poden haver conflictes familiars.” [D]

“Et trobes famílies que tenen capacitat de posar límits, però d’altres que no.”

[G]

6. Conclusions

L'objectiu d'aquest treball era explorar el procés de reinserció de les persones que finalitzen la seva condemna des del segon grau a través dels diversos col·lectius de professionals que hi treballen. A partir de les entrevistes realitzades s'ha anat construint una visió d'aquest procés de reinserció, quins elements hi intervenen, com hi treballen els professionals o quines limitacions té el propi sistema.

Tot plegat ens ha de permetre en aquest punt resoldre les preguntes que es plantejaven al començament d'aquesta investigació en funció dels objectius específics definits:

a) Conèixer l'apreciació dels professionals sobre les raons que expliquen que algunes persones no assoleixin el règim obert i la llibertat condicional durant l'execució de la condemna, i conèixer la percepció dels professionals sobre aspectes específics del model penitenciari que guien la seva tasca, per tal de mostrar si observen elements d'aquest model que dificulten la realització dels objectius de rehabilitació i reinserció social. (Objectius 1 i 3)

Com s'ha descrit en els resultats, el que s'infereix de les entrevistes als professionals és que hi ha quatre elements que dificulten que l'intern pugui obtenir sortides, permisos o progressions al tercer grau: tenir nacionalitat estrangera, tenir expedients disciplinaris, incomplir el programa de tractament establert o no satisfer la responsabilitat civil associada al delictes.

Dos d'aquests factors, la condició d'estranger i tenir expedients disciplinaris, han sorgit en la discussió del model feta en el marc teòric, la qual cosa ens sustenta els resultats obtinguts.

Tots els quatre factors que han identificat els professionals sorgeixen del "sistema", és a dir, del que els propis entrevistats qualificaven com a elements inherents en el procés de reinserció que es treballa i que no eren fàcils de modificar. Aquest poc marge de maniobra per part dels professionals venia marcat, sobretot, per la Circular d'Estrangeria en el cas dels interns de nacionalitat estrangera: una circular que es considera que deixa els

professionals sense opcions. Els altres elements, però, són diferents, i en alguns casos els professionals busquen vies per escapar d'aquests constrenyiments del sistema. En el cas dels expedients disciplinaris s'ha vist que el fet d'assimilar-los a la mala conducta de l'intern és una explicació que suscita certa controvèrsia, malgrat que és la que s'usa principalment i que quasi tots els professionals semblen compartir. El cas d'incompliment del programa no sembla pels professionals poder-se discutir: el programa està establert prèviament i és fàcil saber què s'incompleix i què no. I en el cas de no satisfer la responsabilitat civil hi ha implicades diverses qüestions que són utilitzades pels professionals com una via d'obertura d'aquest sistema, com que el no pagament adequat d'aquesta quantitat implica que l'intern no s'està responsabilitzant del delictes perquè no està reparant a la víctima del delictes.

Finalment, si bé els professionals identifiquen en el sistema certs condicionants que poden limitar la seva acció, i que creuen que podrien ser millorats, no obstant consideren que és el propi intern el responsable de la seva manca de progressió al règim obert en tant que és ell qui s'ha portat malament, qui no ha seguit el programa individual de tractament o qui no ha pagat la responsabilitat civil.

b) Conèixer la visió dels professionals sobre les millors pràctiques d'intervenció amb interns per aconseguir que progressin adequadament en l'execució de la seva condemna. (Objectiu 2)

Els elements que els professionals identificaven com a elements clau en la seva relació amb els interns per ajudar-los en el seu procés de reinserció eren el vincle, l'acompanyament, la motivació, la confiança, tractar-los com a adults i dotar-los d'eines perquè poguessin desenvolupar-se sols.

La majoria d'aquests elements es poden incorporar en alguna de les pràctiques suggerides per la literatura, la qual cosa ens sustenta els resultats obtinguts.

La importància del vincle entre professional i intern a l'hora de treballar per a la reinserció és l'element més destacat entre els professionals. Sembla que, sense aquest element, la relació no tindria cap resultat. Parlen d'un vincle fort amb l'intern, d'un vincle de confiança, per tal de permetre treballar-hi d'una

manera horitzontal, sense relacions de poder i on no hi puguin tenir lloc els enganys.

Segons la literatura, el professional cal que tingui un rol rellevant per fomentar la motivació al canvi de la persona, i que la seva intervenció estigui orientada a ajudar-lo a resoldre els obstacles que pugui tenir: tot plegat s'aconsegueix a través d'una combinació de tots els elements que els professionals han destacat que la seva relació amb els interns ha de tenir. A més a més, l'atenció integral cap a les necessitats de la persona que també s'ha mencionat en el marc teòric té el seu reflex en el Programa Individual de Tractament i el treball coordinat que es realitza en l'equip multidisciplinari. Per últim, també es comentava la pertinença per tenir una major involucració de la família i la comunitat en el procés de reinserció, una involucració que es potencia des dels propis centres penitenciaris, sobretot amb una figura de l'equip –el treballador social– que resulta la figura clau. Aquesta figura és la que enllaça l'intern amb la família i intervé amb els dos i, alhora, té un paper clau en la vinculació de l'intern als recursos disponibles en la comunitat perquè la transició cap a la vida en llibertat no sigui del tot traumàtica.

Un cop més, però, tots els elements que els professionals destaquen tenen un rerefons comú, i és el de potenciar la responsabilitat de l'intern en el seu propi procés de reinserció i en el seu canvi. Totes les eines que utilitza el professional tenen la funció de dotar-lo de més responsabilitat cap al seu propi procés de canvi, fer-lo responsable de les seves accions.

c) Plantejar vies de solució a la problemàtica teòrica destacada que siguin sensibles a la perspectiva dels professionals i que, en conseqüència, siguin més fàcilment portables a la pràctica. (Objectiu 5)

És molt aventurat poder afirmar que cal fer canvis al model de reinserció només a través d'aquestes entrevistes, i més aventurat seria triar quin model s'ajustaria més –discrecional o automàtic– als professionals entrevistats.

El que sí que es pot afirmar és que al llarg de les entrevistes, tal i com s'ha vist en l'exposició dels resultats, s'han anat observant petites passes per tal de poder canviar alguns aspectes d'aquest model de reinserció que farien

flexibilitzar-lo i, potser, poder incorporar més persones a una transició esglaonada de la pena.

Prenem, per exemple, alguns dels elements que dificulten que una persona pugui finalitzar la seva condemna en un règim obert: tenir expedients disciplinaris i no satisfer la responsabilitat civil associada al delictes.

En el primer cas, els propis professionals obrien una escletxa on es podria començar a canviar l'assimilació dels expedients disciplinaris a la mala conducta. Tenint clar que el medi penitenciari és un medi eminentment de control, la mala o la bona conducta hauria d'anar més enllà de tenir sancions disciplinàries, sobretot quan aquestes sancions a vegades tenen poca cosa a veure amb l'aprofitament d'un permís o una sortida. La possibilitat d'individualitzar més l'estudi de les sancions per valorar-les, tenint en compte que hi ha diferents graus dins de les sancions i que no totes haurien de posar-se al mateix sac, és una de les opcions sorgides dels professionals que, segurament, donaria més oportunitats de sortida a persones que actualment estan acabant la seva condemna en segon grau.

En el segon cas, referent al pagament de la responsabilitat civil, també s'obria una porta a una reformulació d'aquest impagament o pagament no suficient per tal que no sigui la causa de tantes denegacions de permisos i sortides. Una de les opcions més comentada pels professionals és unificar els criteris existents sobre el que és satisfactori pagar en concepte de responsabilitat civil ja que interpretar-ho tenint en compte els propis recursos de l'intern no sembla que estigui donant gaire bon resultat. Una altra via també suggerida pels professionals és no prendre la satisfacció de la responsabilitat civil com l'únic indicador de la responsabilització de la persona respecte del delictes comés i que sigui més atent a les dificultats que la persona pot tenir per fer front a aquest pagament.

d) Conèixer l'opinió dels professionals sobre el propi model penitenciari, abordant la qüestió sobre si perceben com a problemàtic el model penitenciari d'accés discrecional al règim obert que, des del punt de vista teòric, es pot plantejar com la raó última de les baixes taxes de finalització de condemna en règim obert. (Objectiu 4)

Tenint en compte les mateixes raons que s'estableixen en la literatura es podria dir que sí, que és raonable que un sistema esglaonat de retorn a la comunitat no sigui majoritari. Al principi de la investigació s'han recollit raons que defensen els models progressius com el nostre perquè condicionen l'accés a la reinserció a aquells qui tinguin motivació per participar en els programes, uns programes que són exigents, i que tenen taxes de reincidència més baixes perquè justament tenen aquest nivell d'exigència.

Ara bé, els anteriors arguments oferts en aquest apartat ajuden a poder complementar aquestes posicions. I és que malgrat potser sí que fóra bo mantenir un model discrecional on la finalització de les condemnes en segon grau segueixi sent majoria, també és cert que incidint en alguns del canvis mencionats anteriorment potser es podria aconseguir que aquesta proporció de persones en llibertat des del segon grau no fos tant gran sense perdre la qualitat que el model discrecional aporta.

7. Propostes de millora

A continuació se suggereixen propostes de millora de la problemàtica analitzada en aquesta recerca –la finalització de la condemna en règim ordinari– que siguin sensibles a la perspectiva dels professionals que hi intervenen.

1ª. Millorar la motivació dels interns a participar en la seva rehabilitació i reinserció

Els professionals destaquen que tot el procés de rehabilitació i reinserció requereix que la persona estigui motivada a treballar per a la seva rehabilitació i que en moltes ocasions aquesta motivació no existeix i, en conseqüència, el procés no avança adequadament. Aquesta percepció dels professionals és coherent amb la literatura del desistiment que destaca que el primer pas en el procés de canvi és l'obertura al canvi (Giordano *et al.*, 2002) sense el qual el procés de desistiment no és factible. El problema, per tant, se situa en com fer possible que més persones tinguin aquesta obertura inicial al canvi que els professionals perceben com a crucial. El que podem proposar en atenció a la nostra recerca prèvia de desistiment (Cid i Martí, 2012 i 2015) és que es prengui en consideració que moltes vegades aquesta obertura inicial al canvi té una font externa al propi sistema penitenciari i es focalitza en el suport que la persona rep per part de persones de la col·lectivitat, principalment de la família, que actua com a catalitzador del procés de canvi de la persona. En coherència amb aquesta perspectiva, el que plantejaríem com a proposta de millora és que a l'hora de fer el pla de reinserció de cada persona es donés una importància crucial a aquelles fonts externes al propi sistema penitenciari que poden contribuir a generar aquesta motivació al canvi i que, quan aquestes no existeixin, creiem que resulta important generar-la a partir de la mobilització de la família o d'organitzacions de voluntariat.

2ª. Generalitzar les millors pràctiques per aconseguir la rehabilitació i reinserció

Els professionals defineixen molt clarament quines són les pràctiques que fan possible que un procés de rehabilitació i reinserció tingui èxit. Com s'ha dit

abans, aquests elements que defineixen la bona pràctica són: establir un bon vincle entre el professional i l'intern, acompanyar-lo en el procés de rehabilitació; dipositar confiança en ell; tractar-lo com a una persona adulta, fent-lo responsable de la seva rehabilitació i empoderar-lo per tal que pugui desenvolupar-se per si mateix.

A partir d'aquí, la pràctica de millora se centraria en què els equips directius de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i els dels centres penitenciaris disposin d'eines per tal d'estimular que els professionals dels centres desenvolupin la seva tasca d'acord a aquests principis que ells defineixen com a bona pràctica. No podem avançar molt en la concreció d'aquesta pràctica de millora, però possiblement un treball conjunt dels professionals per tal de poder desenvolupar aquestes bones pràctiques en un manual podria ser una eina útil en l'objectiu d'estendre aquestes pràctiques i aconseguir que un nombre més alt de persones finalitzessin la seva condemna en règim obert o en llibertat condicional.

3ª. Adoptar noves polítiques en matèria d'infraccions disciplinàries, estrangeria i responsabilitat civil

Quan els professionals parlen dels aspectes del sistema penitenciari que obstaculitzen el progrés dels interns a règims oberts de compliment parlen principalment de tres aspectes: la resposta a les infraccions disciplinàries, la política d'estrangeria i la satisfacció de la responsabilitat civil. En referència a aquests tres aspectes, serien ben vistes pels professionals noves polítiques que poguessin reduir l'impacte negatiu d'aquestes situacions en el procés de rehabilitació i de reinserció social. Resulta destacable que la visió dels professionals coincideix amb el que revela la recerca a la que hem al·ludit en el punt 2.4.

En referència al tema de les sancions disciplinàries, una possible via ve donada per les Regles Penitenciàries Europees (Consell d'Europa, 2006) per les quals els mecanismes disciplinaris han de ser considerats com un darrer recurs (art. 56.1) i que, en la mesura del possible, les autoritats han d'utilitzar mecanismes de mediació i de reparació per resoldre disputes amb i entre els interns (art.

56.2). Un major ús d'aquests mecanismes, que operessin com a primer instrument per resoldre conflictes, podria servir per reduir l'impacte negatiu que tenen els expedients disciplinaris pel procés de rehabilitació i reinserció de l'intern.

En quant al segon tema, la circular d'estrangeria ens indica que, quan una persona no té perspectives de regularització administrativa, les polítiques de reinserció han de cedir davant de l'interès que aquesta persona retorni al seu país d'origen. La paradoxa d'aquesta qüestió és que sembla, si bé no disposem de dades concretes, que una part rellevant de les persones que a causa de la seva situació d'estranger en situació irregular finalitzen la condemna en règim ordinari no seran definitivament expulsades i tampoc s'haurà treballat al màxim les possibilitats de rehabilitació i reinserció. No resulta fàcil suggerir propostes per abordar aquest problema, però, almenys en els casos en què les persones no tinguin una sentència penal d'expulsió i disposin d'arrelament al nostre país, seria possiblement convenient treballar amb la perspectiva que la persona es quedarà al nostre país i que, en conseqüència, caldria abordar les seves perspectives de reinserció, que sempre seran més difícils que les de la població nacional o comunitària.

Per últim, pel que fa a la satisfacció de la responsabilitat civil, i en línia al que defensen Cid i Tébar (2013, 2014), creiem que seria convenient que existissin unes polítiques acordades entre les juntes de tractament dels centres, la Fiscalia de Vigilància Penitenciària i els Jutjats de Vigilància Penitenciària sobre el contingut de la responsabilitat civil per tal de fer possible la progressió en grau. En el cas que existís un pla de pagament establert pel jutge o tribunal sentenciador s'hauria de partir d'ell i, en cas de no existir, per haver-se declarat la insolvència del penat, seria convenient que existissin indicacions clares als interns sobre l'esforç reparador que s'espera d'ells.

4ª. Reforçar la intervenció social després de la presó

Els professionals valoren positivament el model penitenciari discrecional que inspira el nostre sistema penitenciari en la mesura en què dóna oportunitats a les persones a emprendre un procés de canvi. La discussió que ha suscitat

entre la recerca existent el model discrecional, justament per excloure del procés de rehabilitació i reinserció a una part rellevant de persones, no sembla ser compartida pels professionals entrevistats que més aviat perceben les virtuts del model, relatives a l'estímul a la rehabilitació, que també han estat destacades. No obstant, els professionals es manifesten preocupats per la dimensió social de la reinserció, valoren positivament la implicació del voluntariat en les presons i reclamen més aviat una major participació de la societat en el procés de reinserció.

Des d'aquest punt de vista, creiem que els professionals penitenciaris valorarien positivament que el procés de reinserció fos reforçat, almenys per les persones amb menys recursos socials, amb un enfortiment de l'acompanyament de les persones en el procés del retorn a la comunitat. En l'actualitat els dos autors d'aquesta recerca participen, juntament amb d'altres investigadors, en un projecte experimental que, justament, tracta de conèixer si la mentoria social pot ser un instrument útil per tal d'ajudar a la persona en el procés de transició de la presó a la comunitat.¹⁰

¹⁰ Aquest projecte, liderat pels professors Antonio Andrés-Pueyo (UB) i Josep Cid (UAB), i en el que també participa el CEJFE, la Direcció General de Serveis Penitenciaris i vuit entitats del tercer sector, està finançat pel programa Recercaixa (convocatòria 2014) i porta pel títol "La transició de la presó a la comunitat. Projecte experimental de reintegració social de persones amb risc de reincidència". Es pot visitar la seva pàgina web a: www.delapresoalacomunitat.com

8. Referències bibliogràfiques

- Alós (de) -Moner, R.; Esteban, F.; Jódar, P.; Alcaide, V.; López, P. (2011). *La inserció laboral dels exinterns dels centres penitenciaris de Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. En línia a: http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/arxius/sc_1_087_11cat.pdf
- Alós, R.; Esteban, F.; Jódar, P.; Miguélez, F. (2015). Effects of prison work programmes on the employability of ex-prisoners. *European Journal of Criminology*, 12 (1): 35-50.
- Bonta, J.; Rugge, T., Scott, T. L., Bourgon, G., Yessine, A. K. (2008). Exploring the Black Box of Community Supervision. *Journal of Offender Rehabilitation*, 47 (3): 248-270.
- Braga, A.; Piehl, A.; Hureau, D. (2009). Controlling violent offenders released to the community: An evaluation of the Boston reentry initiative. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 46: 411-36.
- Capdevila, M.; Ferrer, M. (2009). *Taxa de reincidència penitenciària 2008*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. En línia a: http://www.recercat.net/bitstream/handle/2072/90548/SC-1-076-09_cat.pdf
- Capdevila, M.; Ferrer, M. (2014). *La llibertat condicional a Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. En línia a: http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/241422/llibertat_condicional_catalunya_sc109614_cat.pdf
- Capdevila, M. (coord.) (2015). *Taxa de reincidència penitenciària 2014*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. En línia a: http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/ambits/formacio_recerca_i_docum/recerca/catalogue_d_investigacions/per_ordre_cronologic/2015/taxa_reincidencia_2014/taxa_reincidencia_2014_cat.pdf
- Cid, J. (1998). Derecho a la reinserción social (Consideraciones a propósito de la reciente jurisprudencia constitucional en materia de permisos). *Jueces para la democracia*, 32: 36-48.

- Cid, J. (2005). The Penitentiary System in Spain. The Use of Imprisonment, Living Conditions and Rehabilitation. *Punishment and Society*, 7 (2): 147-166.
- Cid, J.; Contreras, M. (2014). Interview with Ramon Parés, former director of the Catalan Prison System. A: M. Henderson Hurley i D. K. Das (ed.). *Trends in Corrections: Interviews with Corrections Leaders Around the World, Volume Two*. CRC Press
- Cid, J.; Ferrer, M.; Ibàñez, A. (2014). *De l'execució de penes a la reinserció*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Cid, J.; Martí, J. (2011). *El procés de desistiment de les persones empresonades: obstacles i suports*. [Informe de recerca]. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics Formació Especialitzada. En línia a: http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/ARXIUS/SC_3_175_1_1_cat.pdf
- Cid, J.; Martí, J. (2012). Turning points and returning points. Understanding the role of family ties in the process of desistance. *European Journal of Criminology*, 9 (6): 603-620.
- Cid, J.; Martí, J. (2015). Imprisonment, social support and desistance. A theoretical approach to pathways of desistance and persistence for imprisoned men. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. doi: 10.1177/0306624X15623988
- Cid, J.; Tébar, B. (2010). Libertad condicional y delincuentes de alto riesgo. *Revista Española de Investigación Criminológica*, 8 (3): 1-25. En línia a: <http://www.criminologia.net/pdf/reic/ano8-2010/a82010art3.pdf>
- Cid, J.; Tébar, B. (2013). *Regressió a segon grau: causes i conseqüències*. [Informe de recerca]. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. En línia a: http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Home/recerca/cataleg/regressio_2_ngrau.pdf

- Cid, J.; Tébar, B. (2014). La revocación del régimen abierto. ¿Una práctica legítima? *Cuadernos de Política Criminal*, 114: 199-232.
- Consell d'Europa. Comitè de Ministres (2006). *Recomanació Rec(2006)2 del Comitè de Ministres als estats membres sobre les Normes Penitenciàries Europees*. En línia a: http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/arxiu/sc_5_024_10_cat.pdf
- Farrall, S. (2002). *Rethinking What Works with Offenders. Probation, Social Context and Desistance from Crime*. Devon: Willan.
- Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (2009). Ordre JUS/370/2009, de 23 de juliol, de regulació de les taules de participació social en l'àmbit penal i penitenciari. En línia a: <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/5433/956178.pdf>
- Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Direcció General de Serveis Penitenciaris (2011). *El model de rehabilitació a les presons catalanes*. En línia a: http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/Publicacions/model_rehabilitacio_presons_catalanes.pdf
- Giordano, P., Cernkovich, S.; Rudolph, J. (2002). Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107: 990-1064.
- Liebling, A. (2004). *Prisons and their moral performance: a study of values, quality, and prison life*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Liebling, A.; Price, D.; Shefer, G. (2011). *The prison officer*. 2^a ed. Cullompton: Willan.
- Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària (LOGP).
- London Criminal Justice Partnership (2011). *An evaluation of the Diamond Initiative: Year two findings*. London: London Criminal Justice Partnership.

- Luque, E., Ferrer, M.; Capdevila, M. (2005). *La reincidència penitenciària a Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Mapelli, B. (1983). *Principios fundamentales del sistema penitenciario español*. Barcelona: Bosch.
- McGuire, J.; Priestley, P. (1995). Reviewing "What Works?": Past, present, and future. A: J. McGuire (ed.) *What Works: Reducing Reoffending*. Chichester: Willey.
- Mills, A.; Codd, H. (2008). Prisoners' families and offender management: mobilizing social capital. *Probation Journal*, 55 (1): 9-24.
- Padfield, N.; van Zyl Smit, D.; Dünkel, F. (ed.) (2010). *Release from prison. European policy and practice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Petersilia, J. (2003). *When prisoners come home. Parole and prisoner reentry*. Oxford: Oxford University Press.
- Redondo, S.; Funes, J.; Luque, E. (1993). *Justícia penal i reincidència*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Ruiz de Olabuénaga, J. I. (2012). *Metodología de la investigación cualitativa*. 5ª ed. Bilbao: Universidad de Deusto.
- Tébar, B. (2006). *El modelo de libertad condicional español*. Pamplona: Aranzadi.
- Travis, J. (2005). *But they all come back. Facing the challenges of prisoner reentry*. Washington: The Urban Institute Press.
- Vallés, M. S. (1997). *Técnicas cualitativas de investigación social. Reflexión metodológica y práctica profesional*. Madrid: Síntesis.

9. Annex

Es detallen a continuació els guions de les entrevistes en profunditat realitzades. Com es veurà, es presenten tres guions que mantenen una mateixa estructura i moltes preguntes similars, però que es van adequar als col·lectius entrevistats.

a) Guió de l'entrevista a col·lectius de l'àrea personal i formativa i d'inserció social (A, B, C, D i E)

A. PRESENTACIÓ

Per començar, ens agradaria conèixer **com és la teva feina**. Si tinguessis cinc minuts per explicar a què et dediques, com ho faries? *Motivacions. Com hi va accedir. Quan hi va accedir. Llocs on ha treballat. Per què a una presó? Relació amb d'altres col·lectius presents a la presó.*

Com i quan has tingut més clar el teu **rol** dins la presó?

A través de quines **experiències** s'ha desenvolupat millor la teva comprensió del teu rol? *Pròpia experiència. Formació. Aprenentatge d'altres professionals. Experiències d'èxit i fracàs.*

B. LA REINSERCIÓ

B1. CASOS POSITIUS I NEGATIUS

Quin creus que és **el millor cas** amb qui has treballat aquest últim any?

Pots descriure una ocasió en què la teva relació amb els interns hagi tingut un **efecte positiu**? Quins elements fan que ho valoris de manera positiva? Com et va fer sentir això professionalment i personalment?

Pots descriure una ocasió en què la teva relació amb els interns hagi tingut un **efecte negatiu**? Quins elements fan que ho valoris de manera negativa? Com et va fer sentir això professionalment i personalment?

Elements clau de la intervenció: actituds de la persona, col·lectius percebuts com a difícils, recursos externs, motivació

B2. PLA INDIVIDUAL I COL·LECTIUS ESPECÍFICS

Com és el **pla de reinserció** dels interns? *Tots els interns en tenen un? Quin? Continguts? Es té en compte la sortida esglaonada a la comunitat?*

Treballar amb **col·lectius específics**: Dones, Joves, Immigrants

B3. SORTIDA ESGLAONADA O DES DEL 2n GRAU

Es pot saber qui sortirà en **llibertat definitiva** des del **2n grau**? *Des de quan se sap? Què implica aquesta informació a l'hora de treballar en la seva reinserció? Hi ha col·lectius sobre els que es percep una dificultat especial per intervenir? Per quina raó?*

Com es **prepara individualment** a la persona per aquesta forma d'alliberament?
Persona / Família / Comunitat

Creus que hi ha persones que podrien beneficiar-se d'una **sortida esglaonada** de la presó que ara mateix no hi accedeixen?

Què dificulta l'**accés al 3r grau / LC**?

Com es podria **millorar** el procés?

C. RELACIONS ENTRE PROFESSIONALS

Dóna'm un exemple d'un moment on vagis ser **consultat** per contribuir amb les teves idees per desenvolupar o millorar alguna cosa del funcionament de la presó. De quina manera et va fer sentir beneficiat a través de la teva involucració? Com et vas sentir?

Pots pensar un exemple on hagis treballat amb **professionals d'altres col·lectius dins** la presó aconseguint un millor resultat? Què es podria fer segons el teu parer per millorar aquesta aproximació interdisciplinari? I amb professionals d'altres col·lectius **fora** de la presó?

Pots recordar un moment en què els treballadors estiguessin realment **motivats** per fer que alguna cosa passés?

Com et fan sentir les relacions entre **treballadors-directius**? Pots donar un exemple d'una bona experiència entre treballadors-directius?

Quines coses es podrien fer i no es fan. Quines són les millors experiències. Hi ha relació entre col·lectius dins i fora de la presó? El treball interdisciplinari és millor per l'intern de cara a la seva llibertat?

b) Guió de l'entrevista al col·lectiu de disseny i implementació de polítiques (F i G)

A. PRESENTACIÓ

Per començar, ens agradaria conèixer **com és la teva feina**. Si tinguessis cinc minuts per explicar a què et dediques, com ho faries? *Motivacions. Com hi va accedir. Quan hi va accedir. Llocs on ha treballat. Per què a una presó? Relació amb d'altres col·lectius presents a la presó.*

Com i quan has tingut més clar el teu **rol** dins la presó?

A través de quines **experiències** s'ha desenvolupat millor la teva comprensió del teu rol? *Pròpia experiència. Formació. Aprenentatge d'altres professionals. Experiències d'èxit i fracàs.*

B. LA REINSERCIÓ

B1. CASOS POSITIUS I NEGATIUS

Quin és **el millor cas** que recordes d'aquest últim any?

Com ha de ser una intervenció amb un intern perquè es pugui considerar que ha tingut un **efecte positiu**? Quins elements creus que requereix una intervenció per aconseguir-ho? Com et va fer sentir això professionalment i personalment?

Com ha de ser una intervenció amb un intern perquè es pugui considerar que ha tingut un **efecte negatiu**? Quins elements creus que requereix una intervenció per aconseguir-ho? Com et va fer sentir això professionalment i personalment?

Elements clau de la intervenció: actituds de la persona, col·lectius percebuts com a difícils, recursos externs, motivació.

B2. PLA INDIVIDUAL I COL·LECTIUS ESPECÍFICS

Com és el **pla de reinserció** dels interns? *Tots els interns en tenen un? Quin? Continguts? Es té en compte la sortida esglaonada a la comunitat?*

Treballar amb **col·lectius específics**: Dones, Joves, Immigrants

B3. SORTIDA ESGLAONADA O DES DEL 2n GRAU

Es pot saber qui sortirà en **llibertat definitiva** des del **2n grau**? *Des de quan se sap? Què implica aquesta informació a l'hora de treballar en la seva reinserció? Hi ha col·lectius sobre els que es percep una dificultat especial per intervenir? Per quina raó?*

Com es **prepara individualment** a la persona per aquesta forma d'alliberament?
Persona / Família / Comunitat

Creus que hi ha persones que podrien beneficiar-se d'una **sortida esglaonada** de la presó que ara mateix no hi accedeixen?

Què dificulta l'**accés** al **3r grau / LC**?

Com es podria **millorar** el procés?

C. RELACIONS ENTRE PROFESSIONALS

Dóna'm un exemple d'un moment on vagis ser **consultat** per contribuir amb les teves idees per desenvolupar o millorar alguna cosa del funcionament de la presó. De quina manera et va fer sentir beneficiat a través de la teva involucració? Com et vas sentir?

Pots pensar un exemple on hagis treballat amb **professionals d'altres col·lectius dins** la presó aconseguint un millor resultat? Què es podria fer segons el teu parer per millorar aquesta aproximació interdisciplinari? I amb **professionals d'altres col·lectius fora** de la presó?

Pots recordar un moment en què els treballadors estiguessin realment **motivats** per fer que alguna cosa passés?

Com et fan sentir les relacions entre **treballadors-directius**? Pots donar un exemple d'una bona experiència entre treballadors-directius?

Quines coses es podrien fer i no es fan. Quines són les millors experiències. Hi ha relació entre col·lectius dins i fora de la presó? El treball interdisciplinari és millor per l'intern de cara a la seva llibertat?

c) Guió de l'entrevista al col·lectiu dels òrgans de control (H i I)

A. PRESENTACIÓ

Per començar, ens agradaria conèixer **com és la teva feina**. Si tinguessis cinc minuts per explicar a què et dediques, com ho faries? *Motivacions. Com hi va accedir. Quan hi va accedir. Llocs on ha treballat. Per què relacionat amb el sistema penitenciari? Relació amb d'altres col·lectius presents.*

Com i quan has tingut més clar el teu **rol** dins del sistema penitenciari?

A través de quines **experiències** s'ha desenvolupat millor la teva comprensió del teu rol? *Pròpia experiència. Formació. Aprenentatge d'altres professionals. Experiències d'èxit i fracàs.*

B. LA REINSECCIÓ

B1. INTERVENCIÓ POSITIVA

Quins **elements** creus que requereix una **intervenció** per aconseguir un **efecte positiu**? Com et va fer sentir això professionalment i personalment? *Elements clau de la intervenció: actituds de la persona, col·lectius percebuts com a difícils, recursos externs, motivació*

B2. RELACIÓ AMB ELS INTERNS

Visites als centres penitenciaris: què hi fa? amb qui parla? contacte amb els professionals? *A qui visita, a qui no visita, qui ho demanda, com ho canalitza, motivació de les visites.*

B2. SORTIDA ESGLAONADA O DES DEL 2n GRAU

Es pot saber qui sortirà en **llibertat definitiva** des del **2n grau**? *Des de quan se sap? Què implica aquesta informació a l'hora de treballar en la seva reinsecció? Hi ha col·lectius sobre els que es percep una dificultat especial per intervenir? Per quina raó?*

Com es prepara individualment a la persona per aquesta forma d'alliberament?
Persona / Família / Comunitat

Creus que hi ha persones que podrien beneficiar-se d'una **sortida esglaonada** de la presó que ara mateix no hi accedeixen?

Quins **elements** es tenen en compte per valorar un permís o un 3r grau?

Què dificulta l'**accés** al **3r grau / LC**?

Com es podria **millorar** el procés?

C. RELACIONS ENTRE PROFESSIONALS

Dóna'm un exemple d'un moment on vagis ser **consultat** per contribuir amb les teves idees per desenvolupar o millorar alguna cosa del funcionament de la presó. De quina manera et va fer sentir beneficiat a través de la teva involucració? Com et vas sentir?

Pots pensar un exemple on hagis treballat amb **professionals d'altres col·lectius dins** la presó aconseguint un millor resultat? Què es podria fer segons el teu parer per millorar aquesta aproximació interdisciplinari? I amb **professionals d'altres col·lectius fora** de la presó?

Pots recordar un moment en què els treballadors estiguessin realment **motivats** per fer que alguna cosa passés?

Com et fan sentir les relacions entre **treballadors-directius**? Pots donar un exemple d'una bona experiència entre treballadors-directius?

Quines coses es podrien fer i no es fan. Quines són les millors experiències. Hi ha relació entre col·lectius dins i fora de la presó? El treball interdisciplinari és millor per l'intern de cara a la seva llibertat?